

Verhoogde cohesie door emotiepicto's

De invloed van het herkennen, kunnen uiten en benoemen van emoties op het agressief gedrag ten einde de sociale cohesie te verhogen.

Student:	Anne-Lotte Ruigrok
Studentnummer:	2202454
Studiejaar:	2016/2017
Email:	a.ruigrok@student.fontys.nl
Begeleidend docent:	F. Mulders
Onderzoeklocatie:	Soeur Hedwig school te Santa Maria, Curaçao

Anne-Lotte Ruigrok is een vierdejaars studente aan de Fontys Sporthogeschool te Eindhoven en heeft dit artikel geschreven in het kader van het afsluitende praktijkonderzoek.

Samenvatting

In dit artikel is onderzoek gedaan naar het effect van het kunnen uiten en herkennen van emoties, op het agressief gedrag van leerlingen met een geestelijke en/of lichamelijke beperking die zich verbaal niet kunnen uiten. Ook is er onderzocht wat voor invloed dit heeft gehad op de sociale cohesie. Dit onderzoek heeft plaatsgevonden in de klas Maraka van de Soeur Hedwig school op Curacao. Naast de interventiegroep is er bij dit onderzoek ook gebruik gemaakt van een controlegroep. Tijdens het onderzoek heeft er een interventieperiode van zes lessen bewegingsonderwijs plaatsgevonden. Gedurende deze interventielessen zijn de vijf sleutelbegrippen van samenwerkend leren van Ebbens en Ettekhoven (2013) gebruikt als uitgangspunt. Het onderzoek heeft gebruik gemaakt van verschillende meetinstrumenten. Zo is er met behulp van een geoperationaliseerde observatielijst van agressief gedrag, geconcludeerd dat het aantal agressieve gedragingen in de interventiegroep is gedaald. Aan de hand van een geoperationaliseerde observatielijst van de vaardigheid emoties kunnen uiten, is de conclusie getrokken dat de leerlingen meer emoties laten zien in de categorie blij. Door middel van emotie pictogrammen konden de leerlingen uit de interventiegroep beter hun emoties uit zichzelf uiten en konden ze emoties van de ander erkennen en benoemen. Doordat er interviews zijn afgenomen, is er meer inzicht in kaart gebracht van de verschillende groepen. Dit vanuit het perspectief van de groepsleerkracht. Er is gebruik gemaakt van de Group Cohesion Evaluation Questionnaire om de cohesie in kaart te brengen. Gekeken naar de resultaten van de voor- en nameting is gebleken dat de cohesie van de interventiegroep is gestegen. Echter is de cohesie van de controlegroep ook gestegen, waardoor de effect grootte minimaal is. Volgens Goudswaard en Sluis (2013) is het behalen van een groot verschil wat betreft de sociale cohesie niet mogelijk. Het veranderen van de sociale cohesie loopt namelijk via een herhalend en langdurig traject. Vanuit dit opzicht is de duur van de interventie een kritisch punt van dit onderzoek. Om daadwerkelijk resultaat in de sociale cohesie te ondervinden, is het in het vervolg van belang dat er een langere interventieperiode plaatsvindt.

Inhoudsopgave

Samenvatting	Pag. 1
Inleiding	Pag. 3
Onderzoeksmethode	Pag. 5
Resultaten	Pag. 9
Discussie & Conclusie	Pag. 13
Aanbevelingen	Pag. 15
Dankwoord	Pag. 15
Bibliografie	Pag. 16
Bijlages	Pag. 17
- Bijlage I: Originele GCEQ	Pag. 17
- Bijlage II: GCEQ vertaald naar Nederlands	Pag. 18
- Bijlage III: GCEQ aangepast naar doelgroep	Pag. 19
- Bijlage IV: Geoperationaliseerd observatieschema, agressief gedrag	Pag. 20
- Bijlage V: Geoperationaliseerd observatieschema, emoties uiten	Pag. 21
- Bijlage VI: Interview groepsleerkrachten	Pag. 23
- Bijlage VII: Topiclijst interview groepsleerkrachten	Pag. 27
- Bijlage VIII: Emotiepictogrammen, basisemoties	Pag. 29
- Bijlage IX: Emotiepictogrammen, basisemoties vertaald naar Papiaments	Pag. 30
- Bijlage X: Lesvoorbereidingen (interventiegroep)	Pag. 31
Les 1	Pag. 31
Les 2	Pag. 38
Les 3	Pag. 46
Les 4	Pag. 54
Les 5	Pag. 62
Les 6	Pag. 69
- Bijlage XI: Resultaten GCEQ	Pag. 76
- Bijlage XII: Resultaten geoperationaliseerd observatieschema, agressief gedrag	Pag. 78
- Bijlage XIII: Resultaten geoperationaliseerd observatieschema, emoties uiten	Pag. 79
- Bijlage XIV: Resultaten interview groepsleerkracht van interventiegroep	Pag. 82
- Bijlage XV: Resultaten interview groepsleerkracht van controlegroep	Pag. 86
- Bijlage XVI: Logboek	Pag. 90
- Bijlage XVII: Aanvullende informatie	Pag. 92
- Bijlage XVIII: Reflectieverslag	Pag. 94

Inleiding

Zorgen smileys in de gymles voor een verhoogde cohesie?

‘Ik zou ook gefrustreerd zijn, wanneer ik boos of verdrietig ben en dit niet kan ‘uitschreeuwen’ of duidelijk kan maken aan de mensen in mijn omgeving.’ Zegt J. Naaldijk, directrice van de Soeur Hedwig school. Een aantal leerlingen van de Soeur Hedwig school kunnen zich verbaal niet uiten. Veel vriendjes hebben ze niet, omdat de medeleerlingen ze boos en agressief vinden. Wat nou als de leerlingen hun emoties kunnen laten zien door middel van emotie pictogrammen?

Door: Anne-Lotte Ruigrok

Volgens Stanley Schachter (1951), een groepsdynamicus, is cohesie het cement tussen groepsleden (Remmerswaal, 2006). De mate van hechtheid (cohesie) van groepen kunnen sterk van elkaar verschillen, maar dit betekent niet dat cohesie niet te beïnvloeden is (Wijsman, 2008). Om een laagcohesieve groep te stimuleren tot een hogecohesieve groep, zijn er drie factoren van belang. Allereerst spreekt Wijsman (2008) over pressie van buitenaf. Wanneer er dreiging van buitenaf komt, richten mensen zich sterk op elkaar (samen sta je sterk). Daarnaast noemt hij een taak succesvol afronden als tweede factor. Wanneer men samen een goed resultaat haalt, kan er een zekere trots ontstaan. Als derde factor spreekt Wijsman (2008) over een moeizaam verkregen lidmaatschap. Wanneer het moeilijk is om lid te worden van een groep, waarderen groepsleden het lidmaatschap des te meer.

Het gedrag van een leerling heeft ook invloed op de cohesie. Gedrag is iets wat iemand daadwerkelijk laat zien (Haak & Hoobroeckx, 2002). Volgens Janssens en Woltjer (2010) ontwikkelt elk kind zowel gewenst als ongewenst gedrag. Ongewenst gedrag, is gedrag dat de omgeving, zoals ouders of leraren, onacceptabel vindt. Agressie is het minst aanvaarde gedrag in onze samenleving. Dit gedrag kan als consequentie hebben dat mensen afstand nemen van de persoon met agressief gedrag (Verhulst, 2010). Agressie kunnen we onderscheiden in fysieke agressie en verbale agressie (Ploeg, 2014). Bij Fysieke agressie gaat het om agressie waarbij fysieke kracht wordt gebruikt om een ander lichamelijk te treffen. Verbale agressie wordt verbaal (via taal) geuit (Taghon, 2008). Frustrerende ervaringen zijn een belangrijke

oorzaak van agressie (Akert & Aronson & Wilson, 2011). Frustratie treedt op wanneer iemand wordt gedwarsboomd als diegene een bepaald doel of een bepaalde voldoening denkt te bereiken. De frustratie-agressietheorie (1930) die aan het einde van 1930 aan de Yale universiteit in Amerika ontwikkeld werd. Heeft uitgewezen dat frustratie de kans op een agressieve respons kan vergroten. Deze theorie beweert dat wanneer mensen de perceptie hebben dat ze gedwarsboomd worden bij het bereiken van een doel, de kans op een agressieve reactie vergroot (Dollard, Doob, Miller, Mowrer & Sears, 1939).

Frustratie is een gevoel wat leerlingen op de Soeur Hedwig school ook ervaren, onder andere omdat sommigen leerlingen zich niet verbaal kunnen uiten. De leerlingen die zich verbaal niet kunnen uiten maken gebruik van non-verbale communicatie. Non-verbale communicatie is elke vorm van uitwisseling van boodschappen via niet-talige signalen of tekens (Boves & Dijk, 2011). Een aantal leerlingen dat zich non-verbaal uit, hebben moeite met het herkennen en uiten van emoties. Emotie is eigenlijk een verzamelnaam voor alle soorten innerlijke gevoelens (Blokhuys & Kooten, 2011). Al onze emotionele uitingen zijn te herleiden tot één van onze basisemoties (Laufer, 2008). De basisemoties zijn: blij, boos, bedroefd en bang. Emoties kunnen we uiten in gelaatsuitdrukkingen, zoals mimiek en uitstraling. Via lichaamstaal zoals in houding. Via verbaal communicatie zoals de toonhoogte en het volume. En in het gedrag, zoals stampvoeten (Blokhuys & Kooten, 2011). Het is van groot belang om je emoties te erkennen en ze op een gezonde manier te

uiten. Emoties inhouden leidt regelrecht tot frustratie en het gevoel dat je niet wordt gewaardeerd (Flanagan & Strong, 2013). Volgens Stratton-Webster (2007) is het goed kunnen omgaan met emoties, van groot belang voor het welbevinden en de sociale omgeving/interactie van de leerling (Webster-Stratton, 2007). Leerlingen die moeite hebben met herkennen en uiten van emoties zullen moeite hebben om aansluiting te vinden bij leeftijdsgenoten, wat weer leidt tot een lagere cohesie in de groep. Volgens Piët (2005) is er een relatie tussen het kunnen herkennen van emoties bij anderen en zelf emoties goed kunnen uiten. Wanneer leerlingen hun emoties erkennen en deze kunnen uiten, kunnen ze emoties ook bij anderen herkennen (Piët, 2005). Leerlingen die moeite hebben met het erkennen en uiten van emoties kunnen baat hebben bij het gebruik van emotiekaartjes (z.a., 2017). Door middel van emotiekaartjes leren leerlingen namelijk hun gevoelens te herkennen en te benoemen. Daarnaast zijn emotiekaartjes een makkelijk hulpmiddel om in te zetten bij een gesprek met een leerling, waarbij het gaat over hun gevoelens en over de gevoelens van anderen. Leerlingen die hun emoties herkennen en uit elkaar kunnen houden, leren ook hun gevoelens op een juiste, gepaste manier te uiten en de emoties van de ander te herkennen (Webster-Stratton, 2007). Door gevoelens en emoties op een juiste, gepaste manier te uiten zal de omgeving daar met meer begrip op reageren, zijn er minder conflicten en stijgt de cohesie in de groep.

Volgens van Riet (2006) blijkt de mate van cohesie onder andere uit het signaal of leden

willen samenwerken met elkaar en verantwoordelijkheid op zich nemen voor bepaalde groepstaken. Door coöperatieve werkvormen toe te passen in het onderwijs, worden leerlingen uitgedaagd om samen te werken. Coöperatieve werkvormen creëren een onderwijsleersituatie waarin leerlingen in een kleine groep op een gestructureerde manier samenwerken aan een leertaak met een gezamenlijk doel (Forrer, Jansen & Kenter, 2004).

Om tijdens de lessen bewegingsonderwijs in een klas van leerlingen die zich verbaal niet kunnen uiten, de cohesie te bevorderen, moet er voldaan worden aan een aantal randvoorwaarden. Zo moet er ingespeeld worden op de drie factoren van Wijsman (2008). Naast de drie factoren van Wijsman (2008), gelden ook de vijf sleutelbegrippen van Ebben en Ettekhoven (2013) als randvoorwaarden. Deze vijf sleutelbegrippen zijn positieve wederzijdse afhankelijkheid, individuele aanspreekbaarheid, directe interactie, aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden en aandacht voor het groepsproces (Ebbens & Ettekhoven, 2013).

Aan de hand van deze inleiding is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: *‘Wat is de invloed van het herkennen en kunnen uiten van emoties, op het agressief gedrag van leerlingen met een geestelijke en/of lichamelijke beperking die zich verbaal niet kunnen uiten, uit klas Maraka van de Soeur Hedwig school in Curacao, ten einde de sociale cohesie te verhogen?’*

Onderzoeksmethode

Het onderzoek heeft plaatsgevonden op de Soeur Hedwigschool in Santa Maria, Curacao. De Soeur Hedwigschool is een speciaal onderwijs school dat onderwijs biedt aan leerlingen met een verstandelijke en/of lichamelijke beperking. Het onderwijs op deze school wordt verzorgd in het Papiaments. Bij dit onderzoek waren twee klassen van de school betrokken, namelijk een klas als interventiegroep (klas Maraka) en een klas als controlegroep (klas Chapi). Klas Maraka bestaat uit zeven leerlingen, waarvan twee meisjes en vijf jongens. In deze klas zitten er geen kinderen in een rolstoel. De leerlingen in deze klas hebben beperkte communicatie mogelijkheden en hebben een cognitieve achterstand. Klas Chapi heeft tien leerlingen waarvan, zeven meisjes en drie jongens. Twee leerlingen uit deze klas zitten in een rolstoel. Leerlingen in deze klas hebben ook beperkte communicatie mogelijkheden (sommige leerlingen praten niet) en hebben een cognitieve achterstand. In beide klassen verschilt de leeftijd van elf tot achttien jaar oud. Zowel de klas Maraka als de klas Chapi, kregen vanaf dertien februari, twee keer per week lessen bewegingsonderwijs. De interventiegroep en de controlegroep zijn gekozen, vanwege het feit dat de kenmerken van de doelgroep het meest overeen kwamen en er in beide klassen een lage sociale cohesie is. Deze lage cohesie uit zich in het feit dat de leerlingen weinig tot geen invloed op elkaars gedrag hebben, geen of weinig doelen (gezamenlijk) bereiken en in de pauze niet bij elkaar zitten of samen spelen. Ook was er in beide klassen agressief gedrag waar te nemen en hadden de leerlingen moeite met het erkennen en uiten van emoties.

Om de betrouwbaarheid van dit onderzoek te waarborgen, is er gebruik gemaakt van triangulatie. Dit houdt in dat er vanuit verschillende invalshoeken, met verschillende meetinstrumenten onderzoek gedaan is. Als eerste meetinstrument werd er gekozen voor de Group Cohesion Evaluation Questionnaire (GCEQ) van Glass en Benschhoff (2002) (Bijlage I). Deze Engelstalige gevalideerde vragenlijst is vertaald naar het Nederlands (Bijlage II) en van het Nederlands naar het Papiaments. Ook is de vragenlijst aangepast naar het niveau van de leerlingen (door een leerkracht van de Soeur Hedwigschool) (Bijlage III). Een risico bij het vertalen en aanpassen van de vragenlijst, is een misinterpretatie van de vragen. De GCEQ meet de perceptie van cohesie en bestaat uit negen vragen. De negen vragen zijn onder te verdelen in drie dimensies. Vragen één, twee en acht slaan op de dimensie sfeer; vragen drie, vier en negen op samenwerken en vragen vijf, zes en zeven slaan op de dimensie veiligheid. Deze vragenlijst heeft een vierpunts Likertschaal met antwoorden van helemaal niet mee eens tot helemaal mee eens. Van de resultaten zijn het gemiddelde, standaarddeviatie en de effectsize berekend. Ook is er gekeken of er een verschuiving van het gemiddelde per dimensie heeft plaatsgevonden. De vragenlijst is ingevuld door de leerlingen uit de interventie en controlegroep. Dit omdat er dan een vergelijking gemaakt kon worden tussen de groepen. Wanneer het voor de leerlingen te lastig was om de vragenlijst individueel in te vullen, heeft de groepsleerkracht (voor beide groepen, hun 'eigen' groepsleerkracht) met één leerling tegelijk de vragenlijst (voorlezen en) ingevuld. Hierbij werd benadrukt dat de leerling echt zelf antwoord moest geven, maar de vragen voorgelezen mochten worden (dit gold voor zowel de voor- als de nameting). In beide groepen vond het afnemen van de vragenlijst, plaats in het lokaal van de groep, waar de onderzoekster aanwezig was om de variabelen onder controle te houden. Het tweede meetinstrument was de zelfontworpen observatielijst van het begrip agressief gedrag (Bijlage IV). Het observatieschema is aan de hand van literatuur geoperationaliseerd. Waardoor kwalitatieve gegevens kwantitatief zijn gemaakt. Hiermee werd het agressief gedrag van de leerlingen in kaart gebracht. Met de resultaten van de voor- en nameting, is een vergelijking gemaakt. Dit schema is zowel door de groepsleerkrachten van de interventie- en controlegroep als door de onderzoekster ingevuld, hierdoor wordt de interbeoordelingsbetrouwbaarheid vergroot. Van de lessen bewegingsonderwijs zijn opnames gemaakt en naderhand hebben de groepsleerkracht(en) en de onderzoekster de beelden geanalyseerd en middels de observatielijst het aantal gedragingen geturfd. De resultaten van dit meetinstrument zijn verwerkt per gedragsindicator. Zo is een vergelijking van de voor- en nameting duidelijk.

Het derde meetinstrument was de observatielijst van de vaardigheid emoties kunnen uiten (bijlage V). Het observatieschema is aan de hand van literatuur geoperationaliseerd. Met dit schema is het begrip emoties uiten kwantitatief gemaakt en werden de visuele, emotionele uitingen van de leerlingen in kaart gebracht. Met de resultaten van de voor- en nameting, is een vergelijking gemaakt. De resultaten van dit schema werden op dezelfde manier verzameld als de resultaten van het geoperationaliseerde observatieschema van het agressief gedrag. Ook de resultaten van dit meetinstrument, werden verwerkt per gedragsindicator.

Het vierde meetinstrument is een interview (Bijlage VI) met de groepsleerkrachten van de interventiegroep en de controlegroep. Aan de hand van een topiclijst (Bijlage VII) is een interview opgesteld. Het doel van dit interview is een beeld krijgen van de groep vanuit het perspectief van de groepsleerkracht. Dit omdat de groepsleerkracht de groep en de leerlingen vaak ziet en hierdoor een duidelijk beeld heeft van de groep en de leerlingen. Met name op het gebied van sociale cohesie, agressief gedrag, emoties uiten en samenwerking. Tevens was het voor dit onderzoek van belang om te weten in welke mate leerlingen konden samenwerken en welke leerlingen goed of niet goed met elkaar konden samenwerken. Tijdens de interventies moesten leerlingen samenwerken in tweetallen die niet goed konden samenwerken. Zo werd gedrag uitgelokt waardoor leerlingen het gedrag van de ander moest erkennen en benoemen. Er is gekozen om dit interview met de groepsleerkrachten af te nemen, omdat de leerlingen beperkte communicatie mogelijkheden hebben. Ook spreekt de onderzoekster niet dezelfde taal als de leerlingen en ontstond er een grotere kans op misinterpretaties. Binnen het interview zijn vragen gesteld met een tienpunts Likertschaal en de antwoorden zijn met een score op een schaal van één tot tien aangetoond. Deze vragenlijst is gemaakt om een richting te geven aan het interview. Tijdens het interview heeft de onderzoekster verdiepende vragen gesteld. Antwoord op deze vragen hebben meer inzicht gegeven over het perspectief van de groepsleerkracht. Uit de interviews zijn, door middel van tienpunts Likertschaal, de sociale cohesie en het agressief gedrag van de interventie- en controlegroep (vanuit het perspectief van de groepsleerkrachten) in kaart gebracht. Ook is het percentage van de leerlingen die emoties kennen, kunnen uiten en erkennen/benoemen bij de ander in kaart gebracht. Er is gekozen om dit in percentages te doen, zodat er een makkelijk vergelijking gemaakt kan worden tussen de interventie- en controlegroep.

Gedurende zes lessen bewegingsonderwijs heeft de interventiegroep, lessen gekregen die gebaseerd zijn op de sleutelbegrippen van samenwerkend leren van Ebbens en Ettekhoven (2009) en de drie factoren van Wijsman (2008). De bewegingsactiviteiten zijn zo georganiseerd (zie lesvoorbereidingen, Bijlage X) dat er wederzijdse afhankelijkheid, individuele aanspreekbaarheid, directe interactie, aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden en aandacht voor het groepsproces nodig waren om bewegingsactiviteiten daadwerkelijk samen uit te kunnen voeren. De factoren van Wijsman werden tijdens de bewegingsactiviteiten ingezet door een wedstrijdelement terug te laten komen (pressie van buitenaf), de bewegingsactiviteiten haalbaar waren en er altijd succesbeleving (taak succesvol afronden) plaatsvond. Op de laatste factor, een lastig verkregen lidmaatschap, kon er niet worden ingespeeld, omdat de leerlingen in de klas waren gezet (ze hadden geen keus). De twee à drietallen waarmee de bewegingsactiviteiten werden voltooid, waren afhankelijk van het aantal leerlingen die op dat moment in de les aanwezig waren. Er is bewust gekozen voor deze organisatie, omdat de leerlingen moeite hebben met het erkennen en herkennen van emoties. Door de bewegingsactiviteit met één iemand anders uit te voeren, moesten de leerlingen 'alleen' met de ander samen werken en 'rekening' houden. Samenwerken in tweetallen gaat beter dan samenwerken in een grote groep (Alblas, 2010). De twee à drietallen die gemaakt werden tijdens de lessen bewegingsonderwijs waren iedere les verschillend. Wisseling van tweetallen draagt namelijk bij aan een betere samenwerking (Alblas, 2010). Behalve de twee à drietallen die tijdens de voormeting gemaakt werden, deze zijn tijdens de nameting namelijk hetzelfde gebleven. Dit om de variabelen onder controle te houden en de eerlijkste vergelijking te maken. Tijdens de voor- en nameting werden er twee à drietallen gevormd met leerlingen die goed konden samenwerken. In de interventie lessen werden er twee à drietallen gevormd met leerlingen die niet goed met elkaar

konden samenwerken. Dit om 'uit te lokken' dat leerlingen emoties moeten erkennen en uiten. Op deze manier hebben de leerlingen zich ontwikkelt in de zone van de naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1978). De samenstelling van deze twee à drietallen, zijn gemaakt aan de hand van de resultaten van vragen elf en twaalf van het interview met de groepsleerkrachten.

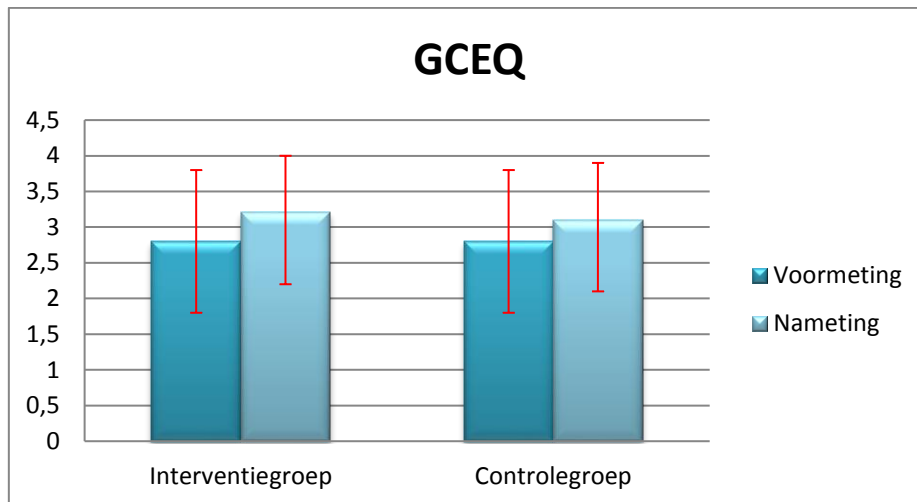
Vanaf interventie les één tot en met interventie les zes werd er in de lessen bewegingsonderwijs van de interventiegroep, gewerkt met emotie pictogrammen. Deze interventie werd ingezet, omdat de leerlingen slechte communicatieve vaardigheden hadden en niet konden praten. Door de emoties van zichzelf en van de medeleerlingen visueel te maken aan de hand van pictogrammen, hoefde de leerlingen niet te praten. Tijdens de eerste interventie les werd de manier van werken met de emotiekaartjes geïntroduceerd. Er zijn vier verschillende basisemoties die verwerkt zijn als emotiekaartjes, boos, blij, verdrietig en bang (Bijlage VIII). Alle leerlingen moesten aan het begin van de les een emotiekaartje (het kaartje dat past bij de emotie die ze hebben op dat moment) bij hun naam plakken. Halverwege de les haalde de lesgeefster (onderzoekster) de leerlingen bij elkaar op de bank en werd er aan de leerlingen gevraagd om weer een emotiekaartje bij hun naam te plakken. Wanneer de emotie hetzelfde was gebleven mocht de leerling het kaartje laten hangen, maar wanneer de emotie was veranderd, werd het kaartje gewijzigd naar de nieuwe gekozen emotie van het kind. Na de eventuele wisseling van het emotiekaartje, ging de les verder met de bewegingsactiviteiten. Aan het einde van de les werd er nog één keer gevraagd om de juiste (emotie die de leerling op dat moment heeft) emotie aan te geven. Tijdens de gymles, hield de lesgeefster goed in de gaten of leerlingen veranderde van emoties of agressieve gedragingen lieten zien. Wanneer dit gebeurde ging de lesgeefster naar de leerling toe en vroeg of hij/zij het juiste emotiekaartje bij de naam van zijn 'partner' te plakken. Wanneer het kaartje geplakt was, kon de lesgeefster aan de groepsleerkracht uitleggen, waarom de lesgeefster vond dat er een gesprek moest plaatsvinden. De groepsleerkracht leidde dit gesprek (in het Papiaments). Het doel van dit gesprek was dat de leerlingen goed gingen kijken naar de emotie van de ander en konden benoemen wat de emotie van de ander was. Na dit gesprek vroeg de lesgeefster aan de groepsleerkracht wat er was besproken. De lessen bewegingsonderwijs van de controlegroep voldeden niet aan de criteria van samenwerkend leren en de drie factoren van Wijsman (2008). Ook werd niet gewerkt met emotie pictogrammen. Door bovenstaande methode, kon er een vergelijking worden gemaakt van het effect van deze interventie.

Voordat de interventies en de voormeting werden uitgevoerd, vond er een pre-test plaats van de GCEQ, geoperationaliseerde observatielijst van de vaardigheid emoties kunnen uiten en werd de camera getest. Dit om te controleren of de meetinstrumenten werkelijk meten wat het onderzoek wil weten. En om te kijken of de metingen haalbaar en valide zijn. Om te controleren of de GCEQ (Glass & Benshoff, 2002) qua cognitie kon worden ingevuld door de leerlingen uit de interventie- en controlegroep, werd de vragenlijst door twee leeftijdsgenootjes uit een andere klas ingevuld. De geoperationaliseerde observatielijst van emoties kunnen uiten werd tijdens de pre-test ingevuld door de groepsleerkracht van klas Maraka (de interventiegroep) en door de onderzoekster. De groepsleerkracht observeerde één leerling van de klas Triangel tijdens les bewegingsonderwijs. De onderzoekster vulde ook de geoperationaliseerde observatielijst in van dezelfde leerling, maar dan aan de hand van het beeldmateriaal dat gemaakt was van de les. Zo kon er worden gekeken of de desbetreffende personen op één lijn lagen en of de concrete indicatoren op dezelfde manier werden geïnterpreteerd. Door met de camera, beeldmateriaal te maken van de gymles van Triangel, werd er gelijk getest of het beeld van de camera aan de eisen voldoet (Bijlage XVII). De gegevens van de pre-test werden alleen door de onderzoekster verzameld en verwerkt, hierdoor steeg de betrouwbaarheid van het onderzoek. Door het uitvoeren van de pre-test, vergroot de validiteit van het onderzoek.

Om verschillende variabelen onder controle te houden, waren de lessen bewegingsonderwijs van de interventie- en controlegroep, waarin de voor- en nameting plaatsvonden, exact hetzelfde. In beide lessen was de onderzoekster, de lesgeefster, waren de observanten in de voor- en nameting hetzelfde en waren de leerlingen die geobserveerd werden in beide metingen hetzelfde. Leerlingen die afwezig waren tijdens een voor- of nameting zijn niet opgenomen in de resultaten. Deze variabelen zijn terug te vinden in het logboek (Bijlage XVI). Dit logboek werd door de onderzoekster gebruikt om de variabelen onder controle te houden.

Resultaten

In grafiek 1 is af te lezen dat zowel de interventie- als de controlegroep na de voormeting een gemiddelde van 2,8 scoorde op de GCEQ. De interventiegroep laat een stijging zien van 0,4 en scoort in de nameting een 3,2. De controlegroep laat een stijging zien van 0,3 en scoort in de nameting een 3,1. De standaarddeviatie (rode lijn in grafiek 1) van de interventiegroep is in de nameting ten opzichte van de voormeting gedaald. Deze was in de voormeting 1,2 en in de nameting 0,9. Ook de Standaarddeviatie van de controlegroep is gedaald. Van 1,0 naar 0,8.

Grafiek 1: Gemiddeldes GCEQ van de interventie- en controlegroep, voor- en nameting

De effectgrootte op de gehele vragenlijst is berekend aan de hand van de gemiddeldes van de voor- en nameting, de standaarddeviaties en de groepsgroottes van de interventie- en controlegroep. In Tabel 1 zijn deze gegevens verwerkt en is af te lezen dat de effectgrootte 0,8 is. Dit is lager dan 0,2 wat betekent dat er geen effect heeft plaatsgevonden.

	Interventiegroep		Controlegroep		Effectgrootte
	Voormeting	Nameting	Voormeting	Nameting	
Gemiddelde	2,8	3,2	2,8	3,1	0,08
Standaarddeviatie	1,2	0,9	1	0,8	
Groepsgrootte	6	6	5	5	

Tabel 1: Gegevens van de GCEQ van de interventie- en controlegroep met de berekende effectgrootte.

In Tabel 2 en 3 zijn de verschuivingen per dimensie weergegeven. De interventiegroep laat een daling van 0,1 zien in de dimensie sfeer. Bij de controlegroep heeft er een stijging van 0,3 plaatsgevonden. De dimensie samenwerken laat in de interventiegroep een stijging zien van 0,8 en in de controlegroep een stijging van 0,2.

Maraka	voormeting	Nameting	verschil
Sfeer	3,1	3,0	-0,1
Samenwerken	2,8	3,6	+0,8
Veiligheid	2,6	3,0	+0,4

Tabel 2: Resultaten GCEQ interventiegroep

Chapi	voormeting	Nameting	verschil
Sfeer	2,7	3,0	+0,3
Samenwerken	3,1	3,3	+0,2
Veiligheid	2,7	2,9	+0,2

Tabel 3: Resultaten GCEQ controlegroep

In tabel 4 zijn de agressieve gedragingen van de interventiegroep verwerkt. Af te lezen is dat de groep het grootste verschil laat zien bij het observatiepunt, 'duwt anderen leerlingen'. Gekeken naar het resultaat van de onderzoekster laat dit namelijk een daling zien van 6. Opvallend is dat alle observatiepunten gedaald of hetzelfde zijn gebleven, behalve het punt: 'schreeuwt tegen andere leerling'. Hier heeft, vanuit het perspectief van de onderzoekster, namelijk een stijging van 2 plaatsgevonden. In de voormeting is bij het observatiepunt, 'steekt tong uit naar een ander' een 3 gescoord en in de nameting een 0.

Interventiegroep	Voormeting		Nameting	
Observatiepunten	Onderzoekster	Groepsleerkracht	Onderzoekster	Groepsleerkracht
Fysiek				
Schopt andere leerling	4	3	2	2
Schopt tegen materiaal om iets te bereiken	0	0	0	0
Slaat andere leerling	9	7	4	4
Slaat tegen materiaal om iets te bereiken	1	1	1	0
Duwt andere leerling	18	18	12	7
Verbaal				
Scheldt andere leerling uit	0	0	0	0
Schreeuwt tegen andere leerling	8	7	10	11
Schreeuwt om iets te bereiken	5	3	2	0
Non-Verbaal				
Steekt middel vinger op naar een ander	0	0	0	0
Steekt tong uit naar een ander	3	3	0	0
Frustratie				
Wild met handen/vuisten om zich heen slaan	0	1	0	0
Stampvoeten	2	2	2	3

Tabel 4: Resultaten observatielijst van het agressief gedrag (interventiegroep)

In tabel 5 zijn de agressieve gedragingen van de controlegroep af te lezen. Bij het observatiepunt, 'duwt andere leerling' heeft een daling (gekeken naar het resultaat van de onderzoekster) van 2 plaatsgevonden. Het resultaat van het observatiepunt, 'schreeuwt tegen andere leerling' laat vanuit het perspectief van de onderzoekster een stijging van zien 1. Opvallend is dat er bij de voormeting bij het observatiepunt 'steekt tong uit naar een ander' een 0 is gescoord en in de nameting een 3.

Controlegroep	Voormeting		Nameting	
Observatiepunten	Onderzoekster	Groepsleerkracht	Onderzoekster	Groepsleerkracht
Fysiek				
Schopt andere leerling	3	3	2	2
Schopt tegen materiaal om iets te bereiken	2	1	0	0
Slaat andere leerling	10	8	9	10
Slaat tegen materiaal om iets te bereiken	0	0	0	1
Duwt andere leerling	15	14	13	11
Verbaal				
Scheldt andere leerling uit	0	1	0	0
Schreeuwt tegen andere leerling	15	14	16	18
Schreeuwt om iets te bereiken	0	2	0	0
Non-Verbaal				
Steekt middel vinger op naar een ander	0	0	0	0
Steekt tong uit naar een ander	0	0	3	3
Frustratie				
Wild met handen/vuisten om zich heen slaan	1	2	0	0
Stampvoeten	0	0	0	0

Tabel 5: Resultaten observatielijst van het agressief gedrag (controlegroep)

In tabel 6 zijn de resultaten van de observatielijst, emoties uiten, van de categorieën blij en boos verwerkt (interventiegroep) (de gehele tabel kunt u vinden in Bijlage XIII). Het observatiepunt, 'lacht' laat het grootste verschil zien. Hier heeft, vanuit het perspectief van de onderzoekster, een stijging plaatsgevonden van 6. Opvallend is dat bij het observatiepunt, 'geeft een high five', een daling van 3 heeft plaatsgevonden.

Interventiegroep	Voormeting		Nameting	
Observatiepunten	Onderzoekster	Groepsleerkracht	Onderzoekster	Groepsleerkracht
Blij				
Lacht	42	40	48	48
Rimpels rond de ogen	9	9	11	11
Open houding	41	40	42	47
Schreeuwt (uit enthousiasme)	24	24	22	22
Vrolijk/energiek (huppelen, handen klappen)	0	0	1	1
Geeft een high five	31	31	28	28
Boos				
Fronst	0	3	3	3
Wenkbrauwen naar beneden getrokken	2	2	0	0
Open houding, kin omhoog	2	2	1	1
Schreeuwt tegen anderen leerlingen	8	7	8	7
Stamp met zijn voeten op de grond	2	2	2	3
Slaat met zijn vuisten op de grond	0	1	0	0

Tabel 6: Resultaten observatielijst van emoties uiten (categorieën blij en boos), interventiegroep

Tabel 7 geeft de resultaten van de observatielijst, emoties uiten, van categorieën blij en boos weergegeven (controlegroep) (de gehele tabel kunt u vinden in Bijlage XIII). Het observatiepunt, 'lacht', gekeken naar de resultaten van de onderzoekster, heeft een stijging laten zien van 7. Het grootste verschil heeft plaatsgevonden bij het observatiepunt, 'geeft een high five'. Dit is namelijk een verschil van +9 (vanuit het perspectief van de onderzoekster).

Controlegroep	Voormeting		Nameting	
Observatiepunten	Onderzoekster	Groepsleerkracht	Onderzoekster	Groepsleerkracht
Blij				
Lacht	35	34	42	41
Rimpels rond de ogen	10	10	15	15
Open houding	33	33	35	38
Schreeuwt (uit enthousiasme)	15	15	22	25
Vrolijk/energiek (huppelen, handen klappen)	3	3	3	5
Geeft een high five	25	25	34	33
Boos				
Fronst	0	0	0	0
Wenkbrauwen naar beneden getrokken	2	0	0	0
Open houding, kin omhoog	1	1	0	0
Schreeuwt tegen anderen leerlingen	15	14	15	17
Stamp met zijn voeten op de grond	0	0	0	0
Slaat met zijn vuisten op de grond	1	2	0	0

Tabel 7: Resultaten observatielijst van emoties uiten (categorieën blij en boos), controlegroep

Uit de interviews met de groepsleerkrachten (Bijlage XIV+XV) zijn gegevens naar voren gekomen over de kennis, het uiten en het erkennen/benoemen van emoties door de leerlingen. In tabel 8 zijn de gegevens van de interventiegroep verwerkt. Opvallend is dat in de voormeting 83,3% van de leerlingen emoties van zichzelf konden uiten. In de nameting konden alle leerlingen dit en is het percentage dus gestegen naar 100. In de voormeting was de score op de categorie, 'erkennen en benoemen van emoties bij de anderen' 0%. Deze categorie is gestegen naar 83,3%.

Interventiegroep	Kennen de emotie en weten wat deze inhouden				Kunnen emoties van zichzelf uiten	Erkennen en benoemen emoties bij anderen
	Blij	Boos	Verdrietig	Bang		
Voormeting	100%	100%	100%	100%	83,3%	0%
Nameting	100%	100%	100%	100%	100%	83,3%

Tabel 8: Gegevens emoties leerlingen, vanuit het perspectief van de groepsleerkracht, interventiegroep

In tabel 9 zijn de gegevens van de controlegroep verwerkt. De categorie, 'kunnen emoties van zichzelf uiten' heeft in de voormeting een score van 60%. Deze categorie heeft geen stijging of daling laten zien. In de voormeting heeft de categorie, 'erkennen en benoemen van emoties bij anderen' een score van 20%. Ook deze categorie heeft geen stijging of daling laten zien.

Controlegroep	Kennen de emotie en weten wat deze inhouden				Kunnen emoties van zichzelf uiten	Erkennen en benoemen emoties bij anderen
	Blij	Boos	Verdrietig	Bang		
Voormeting	100%	100%	60%	60%	60%	20%
Nameting	100%	100%	100%	100%	60%	20%

Tabel 9: Gegevens emoties leerlingen, vanuit het perspectief van de groepsleerkracht, controlegroep

Onderstaand deel van het logboek (Bijlage XVI) laat zien dat er een aantal leerlingen afwezig zijn geweest tijdens de voor- of nameting. Deze leerlingen zijn niet verwerkt in de resultaten van voor- en nameting. Dit om het onderzoek zo betrouwbaar mogelijk te houden.

Logboek	
Les 1 (interventiegroep) voormeting	Angie + Quinten afwezig
Les 1 (controlegroep) voormeting	Rishanti + Jezer afwezig
Les 6 (interventiegroep) nameting	Quinten afwezig
Les 6 (controlegroep) nameting	Hillary afwezig

Tabel 10: Deel van het logboek, met de afwezigheid van leerlingen tijdens voor- en nameting

Discussie & Conclusie

Uit de onderzoeksresultaten, gekeken naar de GCEQ, blijkt dat de cohesie in de nameting ten opzichte van de voormeting is verhoogd. De effectgrootte van de GCEQ laat echter zien dat er geen effect zou hebben plaatsgevonden. Gekeken naar de dimensie samenwerken van de GCEQ komt sterk naar voren dat de interventiegroep een groot verschil laat zien in de nameting ten opzichte van de voormeting. Deze dimensie is namelijk met 0,8 gestegen. Bij de controlegroep heeft ook een stijging plaatsgevonden, maar deze was maar 0,2. Gekeken naar de resultaten van het geoperationaliseerde observatieschema van het agressief gedrag, kan er geconcludeerd worden dat zowel de interventie- als de controlegroep een daling hebben laten zien in de nameting ten opzichte van de voormeting. Echter is het agressief gedrag in de interventiegroep aanzienlijk meer gedaald dan het agressief gedrag in de controlegroep. Opvallend is dat in de interventiegroep alle observatiepunten gedaald of hetzelfde gebleven zijn, behalve het punt: 'schreeuwt tegen andere leerling'. Deze stijging heeft ook plaatsgevonden bij de controlegroep. De controlegroep heeft ook een stijging van 3 laten zien in de nameting ten opzichte van de voormeting, bij het observatiepunt 'steekt tong uit naar een ander'. Uit het geoperationaliseerde schema, van emoties uiten, kan geconcludeerd worden dat leerlingen van zowel de interventie- als controlegroep meer emoties van de categorie 'blij' uiten in de nameting ten opzichte van de voormeting. De categorieën verdrietig en bang, scoren bij de interventie- en de controlegroep in de nameting 0. In de voormeting scoorde de categorie verdrietig alleen bij de interventiegroep in totaal 5. De controlegroep scoorde in de voormeting bij categorie bang 5. Uit de resultaten van de interviews met de groepsleerkrachten over de kennis, het uiten en het erkennen/benoemen van emoties door leerlingen, is in de interventiegroep een groot verschil te zien in de nameting ten opzichte van de voormeting. Zo kon in de voormeting 83,3% van de leerlingen, emoties van zichzelf uiten. In de nameting was dit 100% van de leerlingen. Ook heeft er een stijging plaatsgevonden in de vaardigheid 'erkennen en benoemen van emoties bij anderen'. In de voormeting kon namelijk 0% van de leerlingen dit en in de nameting 83,3%. De controlegroep heeft een stijging laten zien bij het 'kennen van de emoties en weten wat deze inhouden'. In de voormeting scoorde namelijk 60% bij de emoties verdrietig en bang. In de nameting is dit 100%. De vaardigheden 'kunnen emoties van zichzelf uiten' en 'erkennen en benoemen emoties bij anderen' hebben geen verschil laten zien in de nameting ten opzichte van de voormeting.

De effectgrootte van GCEQ met 0,08 is mogelijk omdat zowel de cohesie van de interventiegroep als de cohesie van de controlegroep gestegen is. Hierdoor kan er niet worden beweerddat deze stijging in de interventiegroep, het effect is van de interventies. Door de beperking van de leerlingen, mochten de groepsleerkrachten hulp bieden bij het invullen van de GCEQ. Aangezien dit in beide groepen, door hun eigen groepsleerkracht werd gedaan. Is dit niet door dezelfde persoon gedaan, dit verlaagt de betrouwbaarheid. Goudswaard en Sluis (2013) beweren dat het behalen van een groot verschil wat betreft de sociale cohesie niet mogelijk is. Het veranderen van de sociale cohesie loopt via een herhalend en langdurig traject. Vanuit dit opzicht is de duur van de interventie een kritisch punt van dit onderzoek. De stijging in de dimensie samenwerken bij de interventiegroep kan het gevolg zijn van de coöperatieve werkvormen met de vijf sleutelbegrippen van samenwerkend leren van Ebbens en Ettekhoven (2013) als uitgangspunt die gebruikt zijn tijdens de interventielessen. Helaas is het niet altijd gelukt om dit werkelijk elke les volledig te hanteren. Het verminderde agressief gedrag kan het gevolg zijn van het feit dat de groepsleerkracht van de controlegroep voor de nameting erg boos is geworden. Ook waren er tijdens de nameting in zowel de interventie- als controlegroep een aantal leerlingen aanwezig die normaal niet in de klas zitten. Dit omdat er een andere leraar afwezig was en de leerlingen dan worden opgesplitst over de klassen. Dit is een zeer kritisch punt van het onderzoek. Dit heeft namelijk als gevolg dat de variabelen van de voormeting verschillend zijn dan die van de nameting. Een kanttekening die geplaatst kan worden bij het geoperationaliseerd observatieschema van emoties uiten, is dat de observatiepunten niet voldoende geoperationaliseerd waren om een conclusies te kunnen trekken uit de resultaten van dit

meetinstrument, voor dit onderzoek. Een kritisch punt van het onderzoek is dat de gegevens van het interview en de resultaten van de geoperationaliseerde schema's vanuit het perspectief van de groepsleerkrachten, niet betrouwbaar zijn. Het perspectief van de groepsleerkrachten zijn interpretaties en de groepsleerkrachten zijn bevooroordeeld, ze vullen de nameting positiever in. De selffulfilling prophecy theorie van Robert Rosenthal en Lenore Jacobson (1968) bevestigt dat iedereen een ander beeld heeft van iemand en we zoeken naar bevestiging van dit beeld. Wanneer mensen (1) een bepaalde verwachting hebben over hoe een ander(2) is, dan beïnvloedt deze verwachting hun gedrag (1) ten opzichte van de ander (2). Hierdoor gaat de ander (2) zich overeenkomstig deze verwachtingen gedragen en worden deze bewaarheid (Aronson, e.a., 2011). De groepsleerkrachten hebben al een beeld over leerlingen en kunnen dus niet onafhankelijk naar de leerlingen kijken. Ook zijn de observatieschema's door twee verschillende personen ingevuld (geen onafhankelijke beoordelaar), wat de resultaten minder betrouwbaar maken. Wat het onderzoek minder betrouwbaar maakt, is dat de groepssamenstelling in de nameting ten opzichte van de voormeting anders was. Dit ook omdat er een lerares afwezig was en deze klas werd onderverdeeld in de overige klassen. Een punt dat bekritiseerd kan worden, is het feit dat het onderzoek gebruik maakt van veel verschillende variabelen. Door de hoeveelheid variabelen, is het lastig vast te stellen, welke gevolgen werkelijk het resultaat zijn van de interventies.

De conclusie van dit onderzoek is dat er een toename van de sociale cohesie heeft plaatsgevonden in de interventiegroep. Echter heeft er ook een toename van cohesie plaatsgevonden in de controlegroep, waardoor de effectgrootte 0,08 is, dus geen effect. Wat sterk naar voren is gekomen, is dat de leerlingen in de interventiegroep een grote stijging laten zien bij de dimensie samenwerken van de GCEQ. Dit mogelijk als gevolg van de interventielessen met de sleutelbegrippen van Ebbens en Ettekhoven (2013) als uitgangspunt. Het agressief gedrag van de leerlingen in de interventiegroep ten opzichte van de controlegroep, is aanzienlijk meer gedaald. Aan de hand van de (niet geheel betrouwbare) gegevens van de interviews met de groepsleerkrachten, heeft de interventiegroep een grote stijging laten zien in het 'beter uit zichzelf kunnen uiten van emoties' en 'de emoties van de ander beter kunnen erkennen en benoemen'. Door de hoeveelheid variabelen en de resultaten van de controlegroep ten opzichte van de interventiegroep is het lastig vast te stellen welke gevolgen het resultaat zijn van de interventies.

Aanbevelingen

Voor vervolgonderzoek is het aan te raden om de GCEQ in de interventie- en controlegroep laten af te nemen door dezelfde persoon. Ook mag dit geen groepsleerkracht van de groepen zijn, maar een onafhankelijke beoordelaar. Op deze manier heeft de beoordelaar geen invloed op de resultaten. Ook is het aan te raden om de interventieperiode langer te laten duren. Dit vanwege het feit dat het behalen van een groot verschil wat betreft de sociale cohesie niet mogelijk is (Goudewaard & Sluis, 2013). Wanneer er interventies plaatsvinden met de sleutelbegrippen van Ebbens en Ettekhoven (2013) als uitgangspunt, zal er daadwerkelijk elke interventieles aandacht gegeven moeten worden aan alle sleutelbegrippen. Bij een vervolgonderzoek moeten de geoperationaliseerde schema's, in zowel de interventie- als controlegroep door dezelfde persoon worden ingevuld. Deze persoon moet een onafhankelijke beoordelaar zijn. Zo word de invloed van de Selffulfilling Prophecy Theory (1968) gelijk getackeld. Het geoperationaliseerd observatieschema van emoties uiten, moet verder worden geoperationaliseerd worden om hier verder onderzoek mee te kunnen doen. Voor een verder onderzoek is het aan te bevelen om een onderzoekster te laten onderzoeken die dezelfde taal spreekt als de leerlingen. Zo kunnen de gesprekken door de onderzoekster zelf worden gehouden en is er geen 'tussenpersoon' nodig.

Een aanbeveling voor de lessen bewegingsonderwijs op de Soeur Hedwig School is om tijdens de lessen te gaan werken met emotiepicturen. Leerlingen uit de interventiegroep hadden er baat bij en de groepsleerkracht gaf aan dat de leerlingen het fijn vonden werken. Een aanbeveling naar de Soeur Hedwig school is om meer met emotiepicturen te werken. Advies is om de emotiepicturen ook in de regulieren lessen te gebruiken. Door de emotiepicturen terug te laten komen in de les, herkennen de leerlingen dit en zullen ze nog meer bezig zijn met de emoties van zichzelf en die van de ander. Voor deze doelgroep is het belangrijk om één structuur aan te houden. Naast het gebruik van de emotiepicturen, is het ook aan te raden om meer coöperatieve werkvormen terug te laten komen in het algemene onderwijs van de school. Dit ter bevordering van de samenwerken en de sociale cohesie. Bij deze doelgroep is het wel noodzakelijk om de samenwerkingsopdrachten met niet te veel leerlingen te doen. Houd het op het begin bij samenwerken met één medeleerling, want samenwerken in tweetallen gaat beter dan samenwerken in een grote groep (Alblas, 2010).

Dankwoord

Graag wil ik het hoofd van mijn stageschool, mevr. Jessy Naalddijk, bedanken voor de mogelijkheden tot het uitvoeren van mijn onderzoek op de Soeur Hedwig school. Ook wil ik de leerlingen van de interventiegroep, klas Maraka en de controlegroep, klas Chapi bedanken voor hun deelname, inzet en enthousiasme. Ik wil de groepsleerkrachten van de interventie- en controlegroep bedanken, voor hun inzet, hulp en medewerking. Verder wil ik Peter & Linda Poublon-Criens en Kim Emnes bedanken voor het begeleiding en steunen van mijn stage en onderzoeksperiode op Curacao. Florieke Mulders heeft het volbrengen en uitvoeren van mijn onderzoek mogelijk gemaakt door het bieden van waardevol advies en begeleiding. Daar wil ik Florieke in het bijzonder voor bedanken.

Bibliografie

- Akert, R.M., Aronson, E. & Wilson, T.D. (2011). *Sociale Psychologie*. Amsterdam, Nederland: Pearson Benelux bv.
- Alblas, G., Heinstra, R. & van de Sande, H. (1995). *Sociale psychologie voor het onderwijs*. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.
- Blokhuis, A. & Kooten, N., van, (2011). *Je luistert wel, maar je hoort me niet. Over communicatie met mensen met een verstandelijke beperking*. Antwerpen/Apeldoorn, België/Nederland: Garant.
- Boves, T. & Dijk, M. van. (2011). *Contact maken, communicatieve vaardigheden voor leerkrachten*. Assen, Nederland: Van Gorcum.
- Bureau frontlijnwerken (2017). www.frontlijnwerken.nl
- Dollard, J., Doob, L., Miller, N., Mowrer, O.H. & Sears, R.R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven, Verenigde Staten: Yale University Press.
- Ebbens, S. & Ettekhoven, S., (2013). *Samenwerkend leren*. Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff Uitgevers.
- Flanagan, O. MD. O. & Strong, J., (2013). *ADHD voor Dummies*. Amsterdam, Nederland: Pearson Education Benelux.
- Feldman, R. S. (2016). *Ontwikkelingspsychologie*. Amsterdam, Nederland: Pearson Education Benelux.
- Forrer, M., Jansen, L. & Kenter, B. (2004). *Coöperatief leren voor alle leerlingen*. Amersfoort, Nederland: CPS onderwijsontwikkeling en advies.
- Glass, J.S. & Benshoff, J. M., (2002). *Development of group cohesion through challenge course experiences*. Journal of Experiential Education,
- Goudswaard, M. & Sluis Van De, I., (2013). *Juf, heb ik het goed gedaan? Praxisbulletin, jaargang (31)*
- Haak, E. & Hoobroeckx, F., (2002). *Onderwijskundig ontwerpen, het ontwerp als basis voor leermiddelenontwikkeling*. Houten/Diegem, Nederland: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Janssens, H. & Woltjer, G., (2010). *Hoe ga je om met kinderen op school? Competenties in de praktijk*. Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff Uitgevers
- Laufer, M., (2008). *Concentratie; een praktische weg naar evenwicht, effectiviteit en zelfsturing*. Zeist, Nederland: Uitgeverij Christofoor.
- Ploeg, J.D. van der. (1998). *Gedragsproblemen, ontwikkelingen en risico's*. Rotterdam, Nederland: Lemniscaat b.v. Rotterdam.
- Piët, S., (2005). *Emotiemangement een survivaalkit in de belevenismaatschappij*. Amsterdam, Nederland: Pearson Education Benelux bv
- Remmerswaal, J., (2006). *Begeleiden van groepen, groepsdynamica in praktijk*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Riet, van, N., (2006). *Groepswerk in het maatschappelijk werk*. Assen, Nederland: Koninklijke van Gorcum BV
- Taghon, G., (2008). *Loop naar de maan! Praktijkgids omgaan met verbale agressie in onderwijs en opvoeding*. Antwerpen/Apeldoorn, België/Nederland: Garant.
- Verhulst, J., (2010). *Opvoeden met gezond verstand, Met RET naar een positief gezinsleven*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Webster-Stratton, C, (2007). *Pittige Jaren, Praktische tips bij het opvoeden van jonge kinderen*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Wijsman, E., (2008). *Psychologie en sociologie*. Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff Uitgevers.

Bijlage I: Originele GCEQ

Appendix A—Group Cohesion Evaluation Questionnaire

Group # _____

Gender: Male Female

Race: _____

Age: _____

GROUP COHESION EVALUATION QUESTIONNAIRE

Please tell us which of the following statements best describe you and your group.

	NOT AT ALL LIKE ME/MY GROUP	A LITTLE LIKE ME/ MY GROUP	A LOT LIKE ME/ MY GROUP	EXACTLY LIKE ME/ MY GROUP
1. We get along well together.	1	2	3	4
2. We feel good about our team.	1	2	3	4
3. We enjoy helping each other.	1	2	3	4
4. We stick together during the challenges.	1	2	3	4
5. I feel like my group will keep me safe.	1	2	3	4
6. We encourage each other in the challenges.	1	2	3	4
7. I feel like I fit in my group.	1	2	3	4
8. I want to work on more challenges with my group.	1	2	3	4
9. We help each other on the challenges.	1	2	3	4

Bijlage II: GCEQ vertaald naar het Nederlands

	Helemaal niet mee eens	Een beetje mee eens	Veel mee eens	Helemaal mee eens
1. We kunnen het goed met elkaar vinden				
2. We hebben een goed gevoel over onze klas				
3. We vinden het leuk om elkaar te helpen				
4. Gedurende activiteiten blijven we met elkaar samenwerken				
5. Mijn klasgenoten geven me een veilig gevoel				
6. We moedigen elkaar aan tijdens activiteiten				
7. Ik voel me geaccepteerd in de klas				
8. Ik wil buiten schooltijd activiteiten met klasgenoten ondernemen				
9. We helpen elkaar tijdens activiteiten				

Bijlage III: GCEQ aangepast aan doelgroep (versimpelen en Papiaments)

	Mi no ta niun tiki di akuerdo	Mi ta djis un tiki di akuerdo	Mi ta di akuerdo	Mi ta kompletamente di akuerdo
1. Nos ta trata otro bon i nos ta hunga bon ku otro				
2. Nos gusta den nos klas				
3. Den klas semper nos ta yuda otro				
4. Ora nos ta hasi algu den klas nos ta keda traha huntu				
5. E muchanan den mi klas ta laga mi sinti mi trankil				
6. Ora nos ta hasi aktivitat nos ta gusta yuda otro				
7. Mi ta haña ku e muchanan den mi klas ta stima mi				
8. Mi tin gana di hasi kos dushi despues di skol ku e muchanan den mi klas				
9. Nos ta yuda otro bon den klas ora nos ta traha				

Bijlage IV: Geoperationaliseerd observatieschema van het agressief gedrag

Definitie van concepten uit onderzoeksvraag	Dimensies	Indicator	Observatie categorie	Aantal
Agressie kunnen we onderscheiden in fysieke agressie en verbale agressie (Ploeg, 2014). Bij Fysieke agressie gaat het om agressie waarbij fysieke kracht wordt gebruikt om een ander lichamelijk te treffen. Verbale agressie wordt verbaal (via taal) geuit (Taghon, 2008).	Fysiek	Schoppen	schopt andere leerling.	
			schopt tegen materiaal om iets te bereiken. (iets lukt niet, af bij een spel, commentaar van docent).	
		Slaan	slaat andere leerling.	
			slaat tegen materiaal om iets te bereiken. (iets lukt niet, af bij een spel, commentaar van docent).	
	Verbaal	Duwen	duwt andere leerling.	
		Schelden	scheldt andere leerling uit.	
		Schreeuwen	schreeuwt tegen andere leerling.	
			schreeuwt (niet tegen iemand), maar om iets te bereiken. (iets lukt niet, af bij een spel, commentaar van docent).	
	Non-verbaal	Gebaren	steekt middel vinger op naar een ander.	
			steekt tong uit naar een ander.	
	Frustratie	Wilde ongecontroleerde bewegingen	wild met handen/vuisten om zich heen slaan.	
			stampvoeten	

Bijlage V: Geoperationaliseerd observatieschema van de vaardigheid emoties uiten

Definitie van concepten uit onderzoeksvraag	Dimensies	Indicator	Observatie categorie	Aantal
Emoties kunnen uiten we in gelaatsuitdrukkingen (mimiek en uitstraling), via lichaamstaal (houding), verbaal (toonhoogte en volume) en gedrag (stampvoeten) (Blokhuys & Kooten, 2011).	Blij	Gelaatsuitdrukkingen	Lacht	
			Rimpels rond de ogen	
		Lichaamstaal	Open houding (Schouders naar achter)	
		Verbaal	Schreeuwt (uit enthousiasme)	
		Gedrag	Vrolijk/energiek (huppelen, handen klappen)	
			Geeft een high five	
	Boos	Gelaatsuitdrukkingen	Fronst	
			Wenkbrauwen naar beneden getrokken	
		Lichaamstaal	Open houding (schouders naar achter) Kin omhoog	
		Verbaal	Schreeuwt tegen anderen leerlingen	
		Gedrag	Stampt met zijn voeten op de grond	
			Slaat met zijn vuisten op de grond/rolstoel	

Definitie van concepten uit onderzoeksvraag	Dimensies	Indicator	Observatie categorie	Aantal
Emoties kunnen uiten we in gelaatsuitdrukkingen (mimiek en uitstraling), via lichaamstaal (houding), verbaal (toonhoogte en volume) en gedrag (stampvoeten) (Blokhuys & Kooten, 2011).	Verdrietig	Gelaatsuitdrukkingen	Vochtige ogen	
			Mondhoeken naar beneden	
		Lichaamstaal	Gesloten houding (in elkaar gedoken), laat zijn schouders hangen	
		Verbaal	Zacht stemvolume (fluisteren)	
		Gedrag	Huilen	
			Terugtrekken (afzonderen van de rest)	
	Bang	Gelaatsuitdrukkingen	Grote ogen	
			Rimpels midden van het voorhoofd	
			Omhooggetrokken wenkbrauwen	
		Lichaamstaal	Gesloten houding (in elkaar gedoken), laat zijn schouders hangen	
		Verbaal	Zacht stemvolume (fluisteren)	
		Gedrag	Terugtrekken (afzonderen van de rest)	

Bijlage VI: Interview groepsleerkrachten

Interventiegroep

Sociale Cohesie

1) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, hoe hoog/laag de gemiddelde sociale cohesie (sfeer) in uw klas is (tijdens de les LO)?

Laag

Hoog

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

→ Waar is dit cijfer op gebaseerd?

Agressief gedrag

2) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, in welke mate agressief gedrag voorkomt in uw klas?

Laag

Hoog

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3) Bij welke leerlingen ziet u agressief gedrag (schrijf namen op)?

→ Welke reden zit er volgens u achter het agressief gedrag?

Emoties uiten

Al onze emotionele uitingen zijn te herleiden tot één van onze basisemoties (Laufer, 2008). De basisemoties zijn: blij, boos, bedroefd en bang.

4) Kunt u in onderstaand schema aankruisen welke leerlingen, de emoties kennen en weten wat deze inhouden, emoties van zichzelf kunnen uiten en emoties bij anderen kan herkennen en benoemen? Belangrijk Hierbij is dat u dit met zekerheid kan invullen. Weet u het niet zeker, mag er niets ingevuld worden en laat u het open.

Klas Maraka:

Naam:	Kennen de emotie en weten wat deze inhouden.				Kunnen emoties van zichzelf uiten	Erkennen en benoemen emoties bij anderen
	Blij	Boos	Verdrietig	Bang		
Sabrina						
Quentin AF						
Kelvin						
Angie AF						
Ruengelo						
Jurendy						
Melissa						
Evan						

Tweetallen

Tijdens dit onderzoek wordt er gewerkt in tweetallen. Hierbij moeten de tweetallen samenwerken tijdens bewegingsactiviteiten waarbij ze afhankelijk van elkaar zijn (Bijvoorbeeld overgooien).

5) Zijn er leerlingen die moeite hebben om samen te werken met anderen leerlingen? Zet in onderstaand schema een kruisje achter de naam, wanneer een leerling moeite heeft met samenwerken.

Naam:	Kan niet goed samenwerken:
Sabrina	
Quentin	
Kelvin	
Angie	
Ruengelo	
Jurendy	
Melissa	
Evan	

6) Kunt u in onderstaand schema aangeven wanneer leerlingen goed kunnen samenwerken (met een O), wanneer leerlingen niet goed kunnen samenwerken (met een X) en wanneer leerlingen middelmatig kunnen samenwerken (met een M)?

Klas Maraka:

Naam:	Sabrina	Quentin	Kelvin	Angie	Ruengelo	Jurendy	Melissa	Evan
Sabrina								
Quentin								
Kelvin								
Angie								
Ruengelo								
Jurendy								
Melissa								
Evan								

Controlegroep

Sociale Cohesie

1) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, hoe hoog/laag de gemiddelde sociale cohesie (sfeer) in uw klas is (tijdens de les LO)?

Laag

Hoog

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

→ Waar is dit cijfer op gebaseerd?

Agressief gedrag

2) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, in welke mate agressief gedrag voorkomt in uw klas?

Laag

Hoog

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3) Bij welke leerlingen ziet u agressief gedrag (schrijf namen op)?

→ Welke reden zit er volgens u achter het agressief gedrag?

Emoties uiten

Al onze emotionele uitingen zijn te herleiden tot één van onze basisemoties (Laufer, 2008). De basisemoties zijn: blij, boos, bedroefd en bang.

4) Kunt u in onderstaand schema aankruisen welke leerlingen, de emoties kennen en weten wat deze inhouden, emoties van zichzelf kunnen uiten en emoties bij anderen kan herkennen en benoemen? Belangrijk Hierbij is dat u dit met zekerheid kan invullen. Weet u het niet zeker, mag er niets ingevuld worden en laat u het open.

Klas Chapi:

Naam:	Kennen de emotie en weten wat deze inhouden.				Kunnen emoties van zichzelf uiten	Erkennen en benoemen emoties bij anderen
	Blij	Boos	Verdrietig	Bang		
Rishanti						
Andruw						
Leonela						
Liliana						
Hillary						
Milani						
Yamilla						
Jezer						

→ Waar baseert u bovenstaande antwoorden op?

→ Hoe ziet u dat de leerlingen zijn/haar emoties kunnen uiten?

→ Hoe ziet u dat de leerlingen emoties bij de ander herkennen?

Tweetallen

Tijdens dit onderzoek wordt er gewerkt in tweetallen. Hierbij moeten de tweetallen samenwerken tijdens bewegingsactiviteiten waarbij ze afhankelijk van elkaar zijn (Bijvoorbeeld overgooien).

5) Zijn er leerlingen die moeite hebben om samen te werken met anderen leerlingen? Zet in onderstaand schema een kruisje achter de naam, wanneer een leerling moeite heeft met samenwerken.

Naam:	Kan niet goed samenwerken:
Rishanti	
Andruw	
Leonela	
Liliana	
Hillary	
Milani	
Yamilla	
Jezer	

6) Kunt u in onderstaand schema aangeven wanneer leerlingen goed kunnen samenwerken (met een O), wanneer leerlingen niet goed kunnen samenwerken (met een X) en wanneer leerlingen middelmatig kunnen samenwerken (met een M)?

Klas Chapi:

Naam:	Rishanti	Andruw	Leonela	Liliana	Hillary	Milani	Yamilla	Jezer	Youssef
Rishanti									
Andruw									
Leonela									
Liliana									
Hillary									
Milani									
Yamilla									
Jezer									

Bijlage VII: Topiclijst

Mijn naam is Anne-Lotte Ruigrok en ik ben vierdejaarsstudent aan de Fontys Sporthogeschool. Ik ben bezig met een praktijkonderzoek en ga met behulp van dit interview, gegevens en resultaten verzamelen (op bepaalde gebieden/topics) van het beeld van de groep, vanuit het perspectief van de groepsleerkracht. Ook zal ik met behulp van de antwoorden op vragen elf en twaalf een groepsindeling kunnen maken, die gebruikt zal gaan worden in de interventies. Dit interview bestaat uit twaalf 'vaste' vragen. Naast deze 'vaste' vragen kan de onderzoekster doorvragen om toelichting en verduidelijking van het antwoord.

Topiclijst

De onderzoekster is tot de volgende topics voor het interview gekomen:

Sociale cohesie, agressief gedrag, emoties uiten en samenwerking

Topic 1: *Sociale cohesie*

Introductie topic 1: Volgens Stanley Schachter (1951), een groepsdynamicus, is cohesie het cement tussen groepsleden (Remmerswaal, 2006). De mate van hechtheid (cohesie) van groepen kunnen sterk van elkaar verschillen, maar dit betekent niet dat cohesie niet te beïnvloeden is (Wijsman, 2008).

1) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, hoe hoog/laag de gemiddelde sociale cohesie (sfeer) in uw klas is (tijdens de les LO)?

Laag

Hoog

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

→ Waar is dit cijfer op gebaseerd?

Topic 2: *Agressief gedrag*

Introductie topic 2: Agressie is het minst aanvaarde gedrag in onze samenleving en dus erg ongewenst. Agressief gedrag kan als consequentie hebben dat mensen afstand gaan nemen (Verhulst, 2010).

2) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, in welke mate agressief gedrag voorkomt in uw klas?

Laag

Hoog

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3) Bij welke leerlingen ziet u agressief gedrag (schrijf namen op)?

.....

→ Welke reden zit er volgens u achter het agressief gedrag?

Topic 3: *Emoties uiten*

Introductie topic 3: Emoties kunnen we uiten in gelaatsuitdrukkingen (mimiek en uitstraling), via lichaamstaal (houding), verbaal (toonhoogte en volume) en gedrag (stampvoeten) (Blokhus, e.a., 2011). Emoties inhouden leidt regelrecht tot frustratie en het gevoel dat je niet wordt gewaardeerd (Flanagan & Strong, 2013).

4) Kunt u in onderstaand schema aankruisen welke leerlingen, de emoties kennen en weten wat deze inhouden, emoties van zichzelf kunnen uiten en emoties bij anderen kan herkennen en benoemen? Belangrijk Hierbij is dat u dit met zekerheid kan invullen. Weet u het niet zeker, mag er niets ingevuld worden en laat u het open.

Topic 4: *Samenwerking*

Introductie topic 4: Tijdens de interventies is er gekozen om met tweetallen te werken. Door in tweetallen te werken, hoeven ze 'alleen' met de ander samen te werken en 'rekening' te houden. Ook is deze organisatie zo gekozen dat er tweetallen gevormd worden met leerlingen die niet echt vrienden zijn (niet goed kunnen samenwerken). Dit om 'uit te lokken' dat leerlingen emoties moeten erkennen en uiten. Op deze manier zullen de leerlingen zich gaan ontwikkelen in de zone van de naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1978).

5) Zijn er leerlingen die moeite hebben om samen te werken met anderen leerlingen? Zet in onderstaand schema een kruisje achter de naam, wanneer een leerling moeite heeft met samenwerken.

6) Kunt u in onderstaand schema aangeven wanneer leerlingen goed kunnen samenwerken (met een O), wanneer leerlingen niet goed kunnen samenwerken (met een X) en wanneer leerlingen middelmatig kunnen samenwerken (met een M)?

Naast deze 'vaste' vragen, zal de onderzoekster op bepaalde antwoorden doorvragen. Het antwoord op deze vragen zal meer duidelijkheid en inzicht op het perspectief van de groepsleerkracht.

Hieronder een aantal voorbeelden te gebruiken om door te vragen:

- 'Kun je dat verduidelijken?'
- 'Hoe komt dat volgens u?'
- 'Kun je daarvan een voorbeeld geven?'
- 'Kun je daar wat meer over vertellen?'
- 'Waarom vindt u dat?'

Afsluiting

Heeft u iets gemist? Hoe is het interview befallen? Heeft u interesse in de resultaten?

Bedankt voor het interview, de gegevens en resultaten worden alleen gebruikt in het praktijkonderzoek van Anne- Lotte Ruigrok van de Fontys Sporthogeschool.

Bijlage VIII: Pictogrammen van de basisemoties

Blij

Verdrietig

Bang

Boos

Bijlage IX: Pictogrammen van de basisemoties vertaald naar het Papiaments

Alegria

Tristu

Miedo

Rabiá

Bijlage X: Lesvoorbereidingsformulieren

Voormetingsles

Lesvoorbereidingsformulier

Naam student: Anne-Lotte Ruigrok
FSH-stagedocent: Dennis Witsiers
Klas: ALO 4 SO
Datum: 3'4-2017
Tijd: 11:00-11:30

Naam mentor/docent:
Tel. Nr:
School: Soeur Hedwigschool
Klas: Chapi
Aantal leerlingen: 3 j + 7 m (2 rollers)

Actiepunten van het onderzoek

- Door de bewegingsactiviteit met één iemand anders uit te voeren, hoeven ze 'alleen' met de ander samen te werken en 'rekening' te houden. Deze organisatie is ook gekozen om 'uit te lokken' dat leerlingen emoties moeten erkennen/uiten. Op deze manier zullen de leerlingen zich gaan ontwikkelen in de zone van de naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1978). Hierdoor bieden de bewegingsactiviteiten uitdagingen en kansen om een kind verder te brengen.
- De twee à drietallen die gemaakt worden tijdens de gymlessen, verschillen per gymles. Wisseling van tweetallen dragen namelijk bij aan een betere samenwerking (Alblas, 2010).
- De bewegingsactiviteiten zijn ook gebaseerd op de sleutelbegrippen bij samenwerkend leren van Ebbens en Ettekhoven (2009). De bewegingsactiviteiten zijn zo georganiseerd dat er wederzijdse afhankelijkheid, individuele aanpreekbaarheid, directe interactie, aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden en aandacht voor het groepsproces nodig is om deze daadwerkelijk uit te voeren.
- Kunnen uiten van emoties, want niet goed kunnen uiten of inhouden van emoties leidt regelrecht tot frustratie (Flanagan, e.a., 2013). Volgens de frustratie-agressietheorie kan deze frustratie de kans op agressieve gedragingen vergroten (Dollard, e.a., 1939). Daarom word er tijdens de interventielessen gebruik gemaakt van emotiepicturegrammen.
- Cohesie verhogen door agressief gedrag te verminderen, want agressief gedrag vaak voorkomt heeft dit als consequentie, dat mensen afstand gaan nemen (Verhulst, 2010). Deze afstand zorgt ervoor dat de cohesie binnen de groep minder wordt.
- Tijdens de gymles, zal de lesgeefster goed in de gaten houden of leerlingen veranderen van emoties of agressief gedrag laten zien. Wanneer dit gebeurt zal de lesgever naar de leerling toe gaan en vragen of hij/zij nu het juiste emotiekaartje bij zijn/haar naam/foto wilt plakken. Als het kaartje is geplakt kan de lesgever aan de groepsleerkracht uitleggen, waarom de lesgever vindt dat er een gesprek moet plaatsvinden. De groepsleerkracht zal dit gesprek (in het Papiaments) leiden. Het doel van dit gesprek zal zijn dat de leerling met de 'nieuwe' emotie en de leerling waar hij/zij mee samenwerkt, gaan inzien dat de emotie is veranderd en hoe dit opgemerkt kan worden (bijvoorbeeld, uiterlijke kenmerken). Volgens Piët (2005) bestaat er een relatie tussen het herkennen van emoties bij anderen en het zelf goed kunnen uiten van emoties. Na dit gesprek zal de lesgever aan de groepsleerkracht vragen wat er is besproken en de lesgever (onderzoekster) zal dit in haar logboek opschrijven.

Lesopdracht: in termen van het beïnvloeden van bewegingsgedrag

Introduceren van de werking van de emotie pictogrammen tijdens de gymles

Spel: Tikspelen

Samenwerkingsopdrachten: In twee à drietallen

Afsluitend spel: Zakdoekje leggen

Alle gymlessen beginnen met een tikspel en eindigen met een afsluitend spel, hierbij wordt er nog niet in twee à drietallen gewerkt. De leerlingen uit de interventie- en controlegroep zijn gewend dat de gymles begint met een tikspel en afsluit met een afsluitend spel. Cluster 3 leerlingen (lichamelijke/geestelijke beperkte leerlingen) hebben een grote behoefte aan structuur (Nijhoff, 2009). Ook voor de interventie- en controlegroep is het van groot belang om aan de structuur van de gymles te houden. Om het onderzoek zo betrouwbaar mogelijk te maken en ervoor te zorgen dat variabelen zo min mogelijk invloed hebben op het onderzoek, heeft de onderzoekster er voor gekozen om tijdens het onderzoek de gymlessen te starten met een tikspel en te eindigen met een afsluitend spel.

Beginsituatie + Doelstelling interventiesBeginsituatie:

De cohesie in deze groep is niet heel sterk, er zit zeker verbetering in. De leerlingen hebben erg veel moeite met emoties erkennen/herkennen en uiten. Ook laten een aantal leerlingen regelmatig agressief gedrag zien, dit vaak als gevolg van frustratie. De leerlingen hebben zwakke communicatieve vaardigheden en sommige leerlingen kunnen niet praten.

Doelstelling:

Aan het eind van de lessenreeks (4 interventielessen) zijn de leerlingen in staat om met behulp van emotiekaartjes hun eigen emoties te erkennen en de emoties bij hun medeleerlingen te herkennen. Dit heeft als doel het verhogen van de sociale cohesie, door het agressief gedrag van de leerlingen te verminderen. Dit verminderd doordat er minder frustratie is, omdat de leerlingen hun emoties kunnen uiten en herkennen bij de ander.

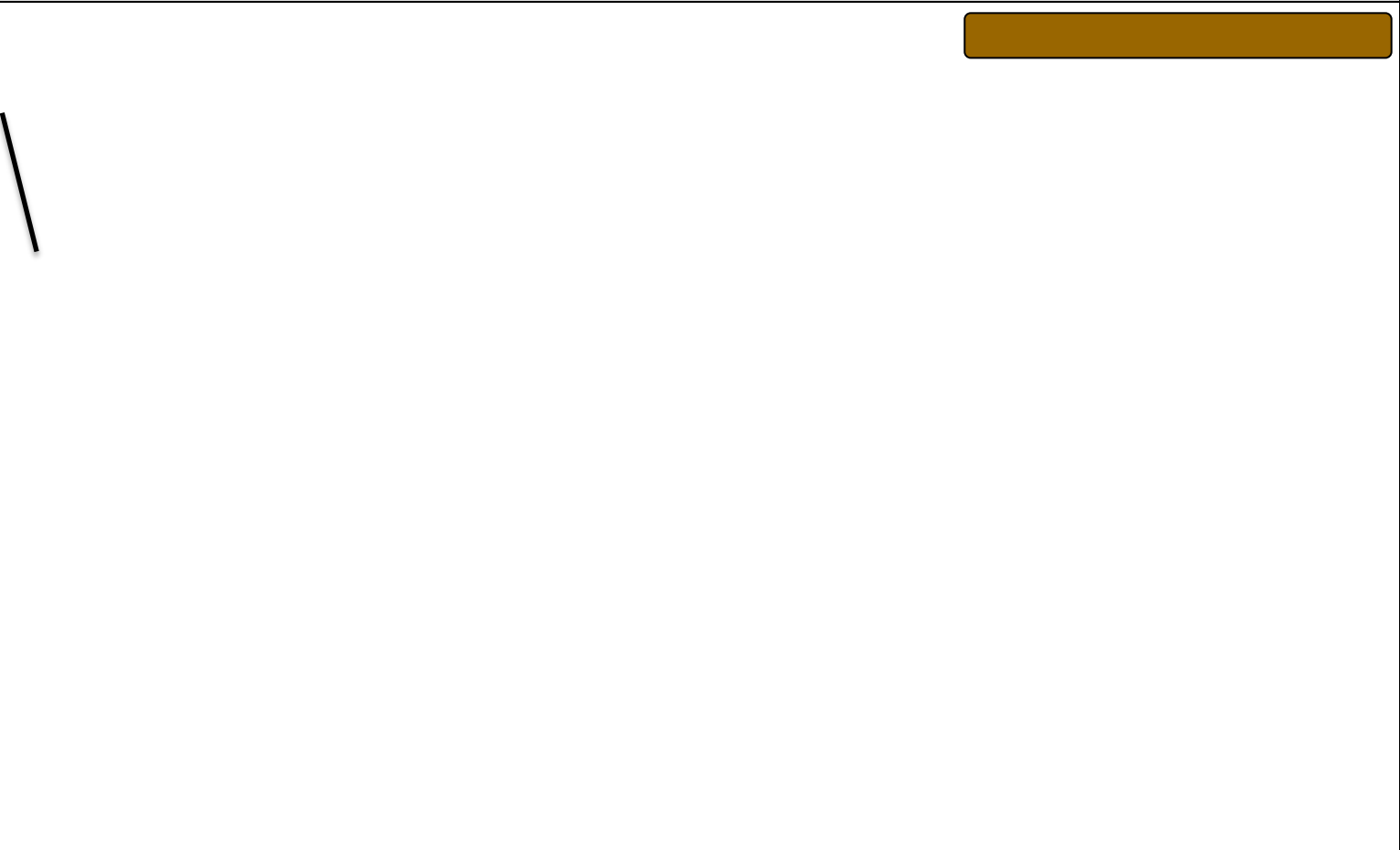
Beginsituatie + Doelstelling specifiek voor deze lesBeginsituatie:

De leerlingen zijn niet bekend met de bewegingsactiviteiten die uitgevoerd worden tijdens de les. De leerlingen gaan deze les voor het eerst veel werken in twee à drietallen.

Doelstelling:

De leerlingen hebben allemaal ervaren hoe het is om met twee à drietallen te werken in de gymles.

Doel onderzoek: De voormeting is goed afgenomen.

Organisatie: de gekozen werkorganisaties tekenen voor onderwijsleermiddelen, leerlingen en leerkracht	Materiaallijst: per lesonderdeel aangeven aard en aantal van de onderwijsleermiddelen
	<u>Tikkertje:</u> - 1 bank <u>Muziek:</u> - Muziekinstallatie - Muziek (kinderen voor kinderen, koningsspel) <u>Parcours:</u> - 5 lintjes - pionnen - hoepels - kruiptunnel - tafel - parachute - matjes <u>Zakdoekje leggen:</u> - doekje <u>Voormeting:</u> - Geoperationaliseerde observatieschema's emoties uiten + agressief gedrag - camera

Fasering in tijd:	Leerinhouden & didactische werkvorm:	Instructie:	Wat verwacht je?	Wat doe je?
	De leerlingen op de bank laten zitten en de les openen. Bewegingsactiviteit: Tikkertje Bewegingsactiviteit: Muziek + Opdracht: - high five/ boks - met de zijkant van de voet tegen elkaar aan staan - met de ruggen tegen elkaar op de grond gaan zitten	De groepsleerkracht de geoperationaliseerde observatieschema's geven en de camera goed zetten. (voor de les) Vertellen dat we tikkertje gaan doen. De leerlingen zijn bekend dat we beginnen met een tikspel. De docent kiest een leerling uit die de tikker is. De docent telt af van drie tot één en de leerlingen gaan rennen. Ben je getikt ga je op de bank zitten. Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. Een leerling vragen of hij/zij mij wilt helpen. Ik zet de muziek aan en dans door de zaal. Als ik de muziek stop loop ik snel naar de leerling toe en geef een high five/boks.	Dat de leerlingen gelijk op de bank gaan zitten. De leerlingen zijn bekend met de 'structuur' van de gymles. De leerlingen praten nog terwijl ik wil beginnen. De leerlingen doen allemaal goed mee en luisteren goed, want ze willen graag de tikker zijn (beloning voor goed luisteren). De leerlingen begrijpen niet helemaal wat ik bedoel.	Zeggen dat de leerlingen stil moeten zijn en goed moeten luisteren. Vragen aan de groepsleerkracht of die mij verbaal kan ondersteunen.

	Tweetallen maken Sleutelbegrippen (DANS) 1) Positieve wederzijdse afhankelijkheid: De leerlingen hebben elkaar nodig om het doel van de activiteit te bereiken, samen een high five, elkaars voeten tegen elkaar. 2) individuele aanspreekbaarheid: Leerlingen kunnen elkaar aanspreken op hun handelen. Wanneer een leerling geen high five geeft, kan de anderen leerling daar iets van zeggen (duidelijk wie er 'fout' zit). 3) Directe interactie: Er is directe interactie onderling, leerlingen kunnen elkaar stimuleren (door de high five), kunnen elkaar helpen (beginnen met de opdracht). 4) Aandacht sociale vaardigheden: Als lesgever na de bewegingsactiviteit evalueren of de leerlingen goed met elkaar communiceerde, naar elkaar luisterden en elkaar accepteerden. 5. Aandacht voor het groepsproces: als lesgever erop letten dat er aandacht is voor het samenwerkend leren binnen de groep, bijvoorbeeld door aan het einde van de bewegingsactiviteit zeggen dat de leerlingen goed hebben samengewerkt en wat er dan goed ging binnen het samenwerken.	Deze les worden er tweetallen gevormd met leerlingen die goed kunnen samenwerken. Deze tweetallen worden gevormd aan de hand van de informatie uit het interview met de groepsleerkracht. De muziek aanzetten en zeggen dat we gaan beginnen met de bewegingsactiviteit.	Er is een leerling ziek (niet aanwezig). Dus een oneven aantal.	Een drietal vormen, zelf meedoen en een tweetal vormen.
--	--	--	--	--

	Bewegingsactiviteit: Parcours + lintje: Sleutelbegrippen (Parcours) 1) Positieve wederzijdse afhankelijkheid: De leerlingen hebben elkaar nodig om het doel van de activiteit te bereiken, ze mogen het lintje niet loslaten en moeten samen het parcours afleggen. 2) individuele aanspreekbaarheid: Leerlingen kunnen elkaar aanspreken op hun handelen. Wanneer een leerling loslaat is het duidelijk en kan de leerling er iets van zeggen. 3) Directe interactie: Er is directe interactie onderling, leerlingen kunnen elkaar stimuleren (door aan te moedigen en te helpen). 4) Aandacht sociale vaardigheden: Als lesgever na de bewegingsactiviteit evalueren of de leerlingen goed met elkaar communiceerde, naar elkaar luisterden en elkaar accepteerden. 5. Aandacht voor het groepsproces: als lesgever erop letten dat er aandacht is voor het samenwerkend leren binnen de groep, bijvoorbeeld door aan het einde van de bewegingsactiviteit zeggen dat de leerlingen goed hebben samengewerkt en wat er dan goed ging binnen het samenwerken.	Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. Als tweetal houd je een lintje vast en deze mag je niet loslaten. Terwijl je het lintje vasthoud loop/kruip je het parcours. De leerlingen werken tijdens dit parcours in dezelfde tweetallen als hiervoor.		
--	---	---	--	--

	Bewegingsactiviteit: Zakdoekje leggen De les afsluiten	Liedje zingen dat de leerlingen weten dat ze in een kring moeten gaan zitten. Het liedje zingen en de leerlingen weten wat we gaan doen en wat er verwacht wordt. Leerlingen op de bank laten zitten en de les afsluiten. Alle leerlingen een High Five geven en vertellen of ze goed hebben gegymd. Aan de groepsleerkracht vragen of het duidelijk was.		
--	--	--	--	--

Interventie les 1

Lesvoorbereidingsformulier

Naam student: Anne-Lotte Ruigrok
FSH-stagedocent: Dennis Witsiers
Klas: ALO 4 SO
Datum: 6'4-2017
Tijd: 11:30-12:00

Naam mentor/docent:
Tel. Nr:
School: Soeur Hedwigschool
Klas: Chapi
Aantal leerlingen: 3 j + 7 m (2 rollers)

Actiepunten van het onderzoek

- Door de bewegingsactiviteit met één iemand anders uit te voeren, hoeven ze 'alleen' met de ander samen te werken en 'rekening' te houden. Deze organisatie is ook gekozen om 'uit te lokken' dat leerlingen emoties moeten erkennen/uiten. Op deze manier zullen de leerlingen zich gaan ontwikkelen in de zone van de naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1978). Hierdoor bieden de bewegingsactiviteiten uitdagingen en kansen om een kind verder te brengen.
- De twee à drietallen die gemaakt worden tijdens de gymlessen, verschillen per gymles. Wisseling van tweetallen dragen namelijk bij aan een betere samenwerking (Alblas, 2010).
- De bewegingsactiviteiten zijn ook gebaseerd op de sleutelbegrippen bij samenwerkend leren van Ebbens en Ettekhoven (2009). De bewegingsactiviteiten zijn zo georganiseerd dat er wederzijdse afhankelijkheid, individuele aanpreekbaarheid, directe interactie, aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden en aandacht voor het groepsproces nodig is om deze daadwerkelijk uit te voeren.
- Kunnen uiten van emoties, want niet goed kunnen uiten of inhouden van emoties leidt regelrecht tot frustratie (Flanagan, e.a., 2013). Volgens de frustratie-agressietheorie kan deze frustratie de kans op agressieve gedragingen vergroten (Dollard, e.a., 1939). Daarom word er tijdens de interventielessen gebruik gemaakt van emotie pictogrammen.
- Cohesie verhogen door agressief gedrag te verminderen, want agressief gedrag vaak voorkomt heeft dit als consequentie, dat mensen afstand gaan nemen (Verhulst, 2010). Deze afstand zorgt ervoor dat de cohesie binnen de groep minder wordt.
- Tijdens de gymles, zal de lesgeefster goed in de gaten houden of leerlingen veranderen van emoties of agressief gedrag laten zien. Wanneer dit gebeurt zal de lesgever naar de leerling toe gaan en vragen of hij/zij nu het juiste emotiekaartje bij zijn/haar naam/foto wilt plakken. Als het kaartje is geplakt kan de lesgever aan de groepsleerkracht uitleggen, waarom de lesgever vindt dat er een gesprek moet plaatsvinden. De groepsleerkracht zal dit gesprek (in het Papiaments) leiden. Het doel van dit gesprek zal zijn dat de leerling met de 'nieuwe' emotie en de leerling waar hij/zij mee samenwerkt, gaan inzien dat de emotie is veranderd en hoe dit opgemerkt kan worden (bijvoorbeeld, uiterlijke kenmerken). Volgens Piët (2005) bestaat er een relatie tussen het herkennen van emoties bij anderen en het zelf goed kunnen uiten van emoties. Na dit gesprek zal de lesgever aan de groepsleerkracht vragen wat er is besproken en de lesgever (onderzoekster) zal dit in haar logboek opschrijven.

Lesopdracht: in termen van het beïnvloeden van bewegingsgedrag

Spel: Tikspelen

Samenwerkingsopdrachten: In twee à drietallen

Afsluitend spel: Klein zigeunermeisje

Alle gymlessen beginnen met een tikspel en eindigen met een afsluitend spel, hierbij wordt er nog niet in twee à drietallen gewerkt. De leerlingen uit de interventie- en controlegroep zijn gewend dat de gymles begint met een tikspel en afsluit met een afsluitend spel. Cluster 3 leerlingen (lichamelijke/geestelijke beperkte leerlingen) hebben een grote behoefte aan structuur (Nijhoff, 2009). Ook voor de interventie- en controlegroep is het van groot belang om aan de structuur van de gymles te houden. Om het onderzoek zo betrouwbaar mogelijk te maken en ervoor te zorgen dat variabelen zo min mogelijk invloed hebben op het onderzoek, heeft de onderzoekster er voor gekozen om tijdens het onderzoek de gymlessen te starten met een tikspel en te eindigen met een afsluitend spel.

Beginsituatie + Doelstelling interventies

Beginsituatie:

De cohesie in deze groep is niet heel sterk, er zit zeker verbetering in. De leerlingen hebben erg veel moeite met emoties erkennen/herkennen en uiten. Ook laten een aantal leerlingen regelmatig agressief gedrag zien, dit vaak als gevolg van frustratie. De leerlingen hebben zwakke communicatieve vaardigheden en sommige leerlingen kunnen niet praten.

Doelstelling:

Aan het eind van de lessenreeks (4 interventielessen) zijn de leerlingen in staat om met behulp van emotiekaartjes hun eigen emoties te erkennen en de emoties bij hun medeleerlingen te herkennen. Dit heeft als doel het verhogen van de sociale cohesie, door het agressief gedrag van de leerlingen te verminderen. Dit verminderd doordat er minder frustratie is, omdat de leerlingen hun emoties kunnen uiten en herkennen bij de ander.

Beginsituatie + Doelstelling specifiek voor deze les

Beginsituatie:

De leerlingen zijn niet bekend met de emotiepictogrammen of met de werking hiervan.

Doelstelling:

De leerlingen weten welke emotie bij welk pictogram hoort en hebben alle drie de keren een emotie bij hun naam geplakt. De leerlingen snappen de methode en weten dat de komende 3 lessen ook met de emotiepictogrammen wordt gewerkt.

Organisatie: de gekozen werkorganisaties tekenen voor onderwijsleermiddelen, leerlingen en leerkracht	Materiaallijst: per onderdeel aangeven aard en aantal van de onderwijsleermiddelen
	- emotiepictogrammen - naamkaartjes - tape <u>Tikkertje:</u> - 1 bank <u>Ballonnen hooghouden:</u> - Ballonnen <u>Ballonnen overbrengen:</u> - Ballonnen - Pionnen <u>Zigeunermeisje:</u> Camera

Fasering in tijd:	Leerinhouden & didactische werkvorm:	Instructie:	Wat verwacht je?	Wat doe je?
	De leerlingen op de bank laten zitten en de les openen. Bewegingsactiviteit: Tikkertje Introduceren van de emotie pictogrammen	Vertellen dat we tikkertje gaan doen. De leerlingen zijn bekend dat we beginnen met een tikspel. De docent kiest een leerling uit die de tikker is. De docent telt af van drie tot één en de leerlingen gaan rennen. Ben je getikt ga je op de bank zitten. Met behulp van vragen de aandacht van de leerlingen erbij betrekken en vragen of ze de emoties weten en wat dit betekend. (welke emotie hoort bij welk plaatje) (De groepsleerkracht zal mij hierbij ondersteunen indien nodig, vanwege de taalbarrière)	Dat de leerlingen gelijk op de bank gaan zitten. De leerlingen zijn bekend met de 'structuur' van de gymles. De leerlingen praten nog terwijl ik wil beginnen. De leerlingen doen allemaal goed mee en luisteren goed, want ze willen graag de tikker zijn (beloning voor goed luisteren).	Zeggen dat de leerlingen stil moeten zijn en goed moeten luisteren.

	Uitleg van de manier van werken met de emotiepictogrammen in de gymles. Emotiepictogrammen plakken Bewegingsactiviteit: Ballonnen hooghouden (tweetallen): - Met de handen - Met de voeten - Met de handen en voeten	Wanneer de leerlingen weer weten wat de emoties zijn ga ik met behulp van een voorbeeld de uitleg geven over hoe het werkt. Hierbij heb ik mijn eigen naam ook opgehangen en vertel ik dat ik blij ben, dus het plaatje van de blij emotiepictogram erbij hangen De leerlingen één voor één vragen of ze een emotiepictogram bij hun naam willen plakken Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. Als tweetal moet je ervoor zorgen dat de ballon niet op de grond komt.		
--	---	---	--	--

	Tweetallen maken Zeggen dat we gaan beginnen met de bewegingsactiviteit. Sleutelbegrippen (Ballon hooghouden) 1) Positieve wederzijdse afhankelijkheid: De leerlingen hebben elkaar nodig om het doel van de activiteit te bereiken, ze moeten er samen voor zorgen dat de ballon niet op de grond komt. 2) individuele aanspreekbaarheid: Leerlingen kunnen elkaar aanspreken op hun handelen. 3) Directe interactie: Er is directe interactie onderling, leerlingen kunnen elkaar stimuleren (door aan te moedigen en te helpen). 4) Aandacht sociale vaardigheden: Als lesgever na de bewegingsactiviteit evalueren of de leerlingen goed met elkaar communiceerde, naar elkaar luisterden en elkaar accepteerden. 5. Aandacht voor het groepsproces: als lesgever erop letten dat er aandacht is voor het samenwerkend leren binnen de groep, bijvoorbeeld door aan het einde van de bewegingsactiviteit zeggen dat de leerlingen goed hebben samengewerkt en wat er dan goed ging binnen het samenwerken.	Deze les worden er tweetallen gevormd met leerlingen die niet zo goed kunnen samenwerken (dit omdat dit gedrag 'uitlokt'). . Deze tweetallen worden gevormd aan de hand van de informatie uit het interview met de groepsleerkracht. Ballonnen hooghouden	Er is een leerling ziek (niet aanwezig). Dus een oneven aantal. Leerlingen zijn niet blij met wie ze een tweetal vormen.	Een drietal vormen, zelf meedoen en een tweetal vormen. Aangeven dat de tweetallen toch zo blijven.
--	--	---	--	---

	Emotiepictogrammen plakken Bewegingsactiviteit: Ballonnen overbrengen: - Ballon tussen de buiken - Ballon tussen de ruggen Sleutelbegrippen (Ballon overbrengen) 1) Positieve wederzijdse afhankelijkheid: De leerlingen hebben elkaar nodig om het doel van de activiteit te bereiken, ze moeten er samen voor zorgen dat de ballon niet op de grond komt. 2) individuele aanspreekbaarheid: Leerlingen kunnen elkaar aanspreken op hun handelen. 3) Directe interactie: Er is directe interactie onderling, leerlingen kunnen elkaar stimuleren (door aan te moedigen en te helpen). 4) Aandacht sociale vaardigheden: Als lesgever na de bewegingsactiviteit evalueren of de leerlingen goed met elkaar communiceerde, naar elkaar luisterden en elkaar accepteerden. 5. Aandacht voor het groepsproces: als lesgever erop letten dat er aandacht is voor het samenwerkend leren binnen de groep, bijvoorbeeld door aan het einde van de bewegingsactiviteit zeggen dat de leerlingen goed hebben samengewerkt en wat er dan goed ging binnen het samenwerken.	Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto. Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. Als tweetal moet je ervoor zorgen dat de ballon niet op de grond komt. De leerlingen werken in dezelfde twee à drietallen als de twee à drietallen van de vorige bewegingsactiviteit	De leerlingen vinden het erg lastig.	De leerlingen mogen eerst de ballon met de handen naar de overkant brengen (in tweetallen en elke leerling heeft maar met één hand de ballon vast).
--	--	---	---	--

	Emotiepictogrammen plakken	Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto.	De leerlingen vinden het erg lastig.	De leerlingen mogen eerst de ballon met de handen naar de overkant brengen (in tweetallen en elke leerling heeft maar met één hand de ballon vast).
	Bewegingsactiviteit: Zigeunermeisje	Liedje zingen dat de leerlingen weten dat ze in een kring moeten gaan zitten. Het liedje zingen en de leerlingen weten wat we gaan doen en wat er verwacht wordt.		
	De les afsluiten	Leerlingen op de bank laten zitten en de les afsluiten. Alle leerlingen een High Five geven en vertellen of ze goed hebben gegymd. Aan de groepsleerkracht vragen of het duidelijk was.		

Naam student: Anne-Lotte Ruigrok
FSH-stagedocent: Dennis Witsiers
Klas: ALO 4 SO
Datum: 10'4-2017
Tijd: 11:00-11:30

Naam mentor/docent:
Tel. Nr:
School: Soeur Hedwigschool
Klas: Chapi
Aantal leerlingen: 3 j + 7 m (2 rollers)

Actiepunten van het onderzoek

- Door de bewegingsactiviteit met één iemand anders uit te voeren, hoeven ze 'alleen' met de ander samen te werken en 'rekening' te houden. Deze organisatie is ook gekozen om 'uit te lokken' dat leerlingen emoties moeten erkennen/uiten. Op deze manier zullen de leerlingen zich gaan ontwikkelen in de zone van de naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1978). Hierdoor bieden de bewegingsactiviteiten uitdagingen en kansen om een kind verder te brengen.
- De twee à drietallen die gemaakt worden tijdens de gymlessen, verschillen per gymles. Wisseling van tweetallen dragen namelijk bij aan een betere samenwerking (Alblas, 2010).
- De bewegingsactiviteiten zijn ook gebaseerd op de sleutelbegrippen bij samenwerkend leren van Ebbens en Ettekhoven (2009). De bewegingsactiviteiten zijn zo georganiseerd dat er wederzijdse afhankelijkheid, individuele aanpreekbaarheid, directe interactie, aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden en aandacht voor het groepsproces nodig is om deze daadwerkelijk uit te voeren.
- Kunnen uiten van emoties, want niet goed kunnen uiten of inhouden van emoties leidt regelrecht tot frustratie (Flanagan, e.a., 2013). Volgens de frustratie-agressietheorie kan deze frustratie de kans op agressieve gedragingen vergroten (Dollard, e.a., 1939). Daarom word er tijdens de interventielessen gebruik gemaakt van emotiepietogrammen.
- Cohesie verhogen door agressief gedrag te verminderen, want agressief gedrag vaak voorkomt heeft dit als consequentie, dat mensen afstand gaan nemen (Verhulst, 2010). Deze afstand zorgt ervoor dat de cohesie binnen de groep minder wordt.
- Tijdens de gymles, zal de lesgeefster goed in de gaten houden of leerlingen veranderen van emoties of agressief gedrag laten zien. Wanneer dit gebeurt zal de lesgever naar de leerling toe gaan en vragen of hij/zij nu het juiste emotiekaartje bij zijn/haar naam/foto wilt plakken. Als het kaartje is geplakt kan de lesgever aan de groepsleerkracht uitleggen, waarom de lesgever vindt dat er een gesprek moet plaatsvinden. De groepsleerkracht zal dit gesprek (in het Papiaments) leiden. Het doel van dit gesprek zal zijn dat de leerling met de 'nieuwe' emotie en de leerling waar hij/zij mee samenwerkt, gaan inzien dat de emotie is veranderd en hoe dit opgemerkt kan worden (bijvoorbeeld, uiterlijke kenmerken). Volgens Piët (2005) bestaat er een relatie tussen het herkennen van emoties bij anderen en het zelf goed kunnen uiten van emoties. Na dit gesprek zal de lesgever aan de groepsleerkracht vragen wat er is besproken en de lesgever (onderzoekster) zal dit in haar logboek opschrijven.

Lesopdracht: in termen van het beïnvloeden van bewegingsgedrag

Spel: Tikspelen

Samenwerkingsopdrachten: In twee à drietallen

Afsluitend spel: Tik, tik wie ben ik?

Alle gymlessen beginnen met een tikspel en eindigen met een afsluitend spel, hierbij wordt er nog niet in twee à drietallen gewerkt. De leerlingen uit de interventie- en controlegroep zijn gewend dat de gymles begint met een tikspel en afsluit met een afsluitend spel. Cluster 3 leerlingen (lichamelijke/geestelijke beperkte leerlingen) hebben een grote behoefte aan structuur (Nijhoff, 2009). Ook voor de interventie- en controlegroep is het van groot belang om aan de structuur van de gymles te houden. Om het onderzoek zo betrouwbaar mogelijk te maken en ervoor te zorgen dat variabelen zo min mogelijk invloed hebben op het onderzoek, heeft de onderzoekster er voor gekozen om tijdens het onderzoek de gymlessen te starten met een tikspel en te eindigen met een afsluitend spel.

Beginsituatie + Doelstelling interventiesBeginsituatie:

De cohesie in deze groep is niet heel sterk, er zit zeker verbetering in. De leerlingen hebben erg veel moeite met emoties erkennen/herkennen en uiten. Ook laten een aantal leerlingen regelmatig agressief gedrag zien, dit vaak als gevolg van frustratie. De leerlingen hebben zwakke communicatieve vaardigheden en sommige leerlingen kunnen niet praten.

Doelstelling:

Aan het eind van de lessenreeks (4 interventielessen) zijn de leerlingen in staat om met behulp van emotiekaartjes hun eigen emoties te erkennen en de emoties bij hun medeleerlingen te herkennen. Dit heeft als doel het verhogen van de sociale cohesie, door het agressief gedrag van de leerlingen te verminderen. Dit verminderd doordat er minder frustratie is, omdat de leerlingen hun emoties kunnen uiten en herkennen bij de ander. ____

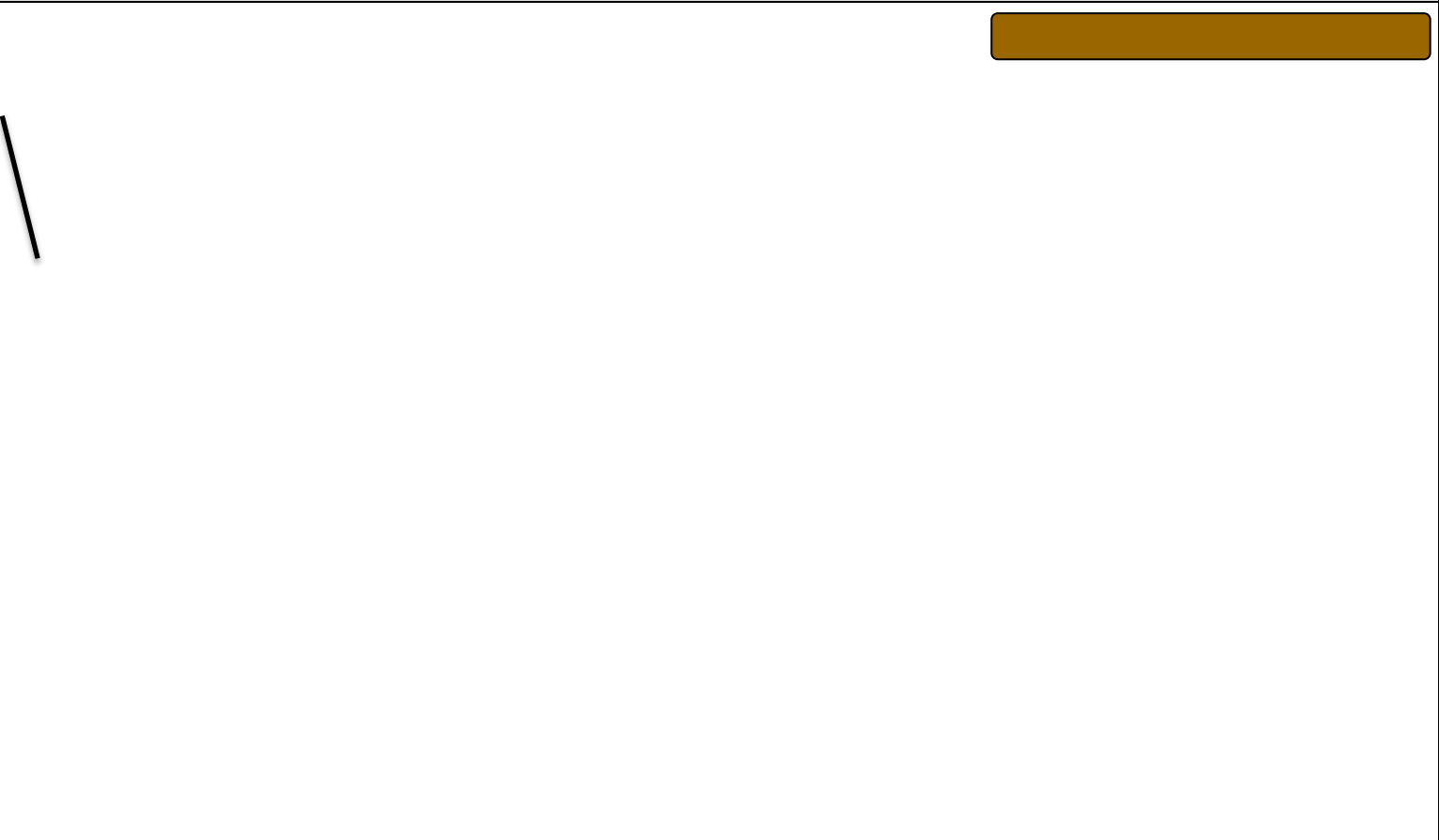
Aan het eind van de lessenreeks (6 interventielessen) zijn de leerlingen in staat om met behulp van emotiekaartjes hun eigen emoties te erkennen en de emoties bij hun medeleerlingen te herkennen.

Beginsituatie + Doelstelling specifiek voor deze lesBeginsituatie:

De leerlingen begrijpen wat de bedoeling is van de emotie pictogrammen en weten dat we hier de komende weken mee gaan werken tijdens de gymles. Ook kunnen de leerlingen een emotie bij hun naam plakken, wanneer aan ze gevraagd wordt.

Doelstelling:

De leerlingen begrijpen wat de bedoeling is van de emotie pictogrammen en weten dat we hier de komende weken mee gaan werken tijdens de gymles. Ook kunnen de leerlingen een emotie bij hun naam plakken, wanneer aan ze gevraagd wordt. De leerlingen weten dat ze tijdens de les ook hun emotie picto bij hun naam mogen veranderen wanneer hun emotie is veranderd. Ook weten de leerlingen dat ze dan eerst bij de docent moeten aangeven dat ze dit willen doen.

Organisatie: de gekozen werkorganisaties tekenen voor onderwijsleermiddelen, leerlingen en leerkracht	Materiaallijst: per lesonderdeel aangeven aard en aantal van de onderwijsleermiddelen
	- emotiepictogrammen - naamkaartjes - tape <u>Tikkertje:</u> - 1 bank <u>Rollen:</u> - Ballen - Blokjes <u>Treintje lopen:</u> - Hoepels - Muziekinstallatie - Muziek <u>Tik, tik wie ben ik?:</u> - 1 matje

Fasering in tijd:	Leerinhouden & didactische werkvorm:	Instructie:	Wat verwacht je?	Wat doe je?
	De leerlingen op de bank laten zitten en de les openen. Bewegingsactiviteit: Tikkertje	Vertellen dat we tikkertje gaan doen. De leerlingen zijn bekend dat we beginnen met een tikspel. De docent kiest een leerling uit die de tikker is. De docent telt af van drie tot één en de leerlingen gaan rennen. Ben je getikt ga je op de bank zitten.	Dat de leerlingen gelijk op de bank gaan zitten. De leerlingen zijn bekend met de 'structuur' van de gymles. De leerlingen praten nog terwijl ik wil beginnen. De leerlingen doen allemaal goed mee en luisteren goed, want ze willen graag de tikker zijn (beloning voor goed luisteren).	Zeggen dat de leerlingen stil moeten zijn en goed moeten luisteren.

	Emotiepictogrammen plakken Bewegingsactiviteit: Rollen: - Zitten op de grond, rollen - Rollen door de benen van de ander - Via de muur naar de ander rollen Sleutelbegrippen (Rollen) 1) Positieve wederzijdse afhankelijkheid: De leerlingen hebben elkaar nodig om het doel van de activiteit te bereiken, ze moeten er samen voor zorgen dat de bal overgerold wordt. 2) individuele aanspreekbaarheid: Leerlingen kunnen elkaar aanspreken op hun handelen. Het is duidelijk wie verantwoordelijk is voor het rollen. 3) Directe interactie: Er is directe interactie onderling, leerlingen kunnen elkaar stimuleren (door aan te moedigen en te helpen). 4) Aandacht sociale vaardigheden: Als lesgever na de bewegingsactiviteit evalueren of de leerlingen goed met elkaar communiceerde, naar elkaar luisterden en elkaar accepteerden. 5. Aandacht voor het groepsproces: als lesgever erop letten dat er aandacht is voor het samenwerkend leren binnen de groep, bijvoorbeeld door aan het einde van de bewegingsactiviteit zeggen dat de leerlingen goed hebben samengewerkt en wat er dan goed ging binnen het samenwerken.	Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Vertellen dat de leerlingen ook moeten kijken naar de emotie van de leerling waar ze een tweetal mee vormen. Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld.	De leerlingen weten het niet meer zo goed.	Zelf weer een voorbeeld geven.
--	--	--	---	---------------------------------------

	Tweetallen maken	Deze les worden er tweetallen gevormd met leerlingen die niet zo goed kunnen samenwerken (dit omdat dit gedrag 'uitlokt'). . Deze tweetallen worden gevormd aan de hand van de informatie uit het interview met de groepsleerkracht.	Er is een leerling ziek (niet aanwezig). Dus een oneven aantal.	Een drietal vormen, zelf meedoen en een tweetal vormen.
	Starten bewegingsactiviteit	Zeggen dat we gaan beginnen met de bewegingsactiviteit	Er ontstaat een conflict tussen leerlingen.	Met deze leerlingen naar het bord gaan waar emotiepictogrammen hangen en zeggen dat ze moeten aangeven welke emotie ze hebben. Als het kaartje is geplakt kan de lesgever de groepsleerkracht instrueren en groepsleerkracht voert het gesprek. Het doel van dit gesprek zal zijn dat de leerling met de 'nieuwe' emotie en de leerling waar hij/zij mee samenwerkt, gaan inzien hoe het komt dat de emotie is veranderd en hoe dit opgemerkt kan worden (bijvoorbeeld, uiterlijke kenmerken).
	Emotiepictogrammen plakken	Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto. Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto.	De leerlingen begrijpen nu wat ze moeten doen en er is niet meer veel uitleg nodig.	

	Bewegingsactiviteit: Treintje lopen: Sleutelbegrippen (Treintje lopen) 1) Positieve wederzijdse afhankelijkheid: De leerlingen hebben elkaar nodig om het doel van de activiteit te bereiken, ze moeten er samen voor zorgen dat de ballon niet op de grond komt. 2) individuele aanspreekbaarheid: Leerlingen kunnen elkaar aanspreken op hun handelen. 3) Directe interactie: Er is directe interactie onderling, leerlingen kunnen elkaar stimuleren (door aan te moedigen en te helpen). 4) Aandacht sociale vaardigheden: Als lesgever na de bewegingsactiviteit evalueren of de leerlingen goed met elkaar communiceerde, naar elkaar luisterden en elkaar accepteerden. 5. Aandacht voor het groepsproces: als lesgever erop letten dat er aandacht is voor het samenwerkend leren binnen de groep, bijvoorbeeld door aan het einde van de bewegingsactiviteit zeggen dat de leerlingen goed hebben samengewerkt en wat er dan goed ging binnen het samenwerken.	Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. De leerling die voorop loopt heeft een hoepel in zijn hand (het stuur) → De Chauffeur Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. Leerlingen die goed luisteren en stil zitten mogen beginnen. Eén leerling gaat op een matje zitten. De rest van de klas is erg stil, de docent wijst een leerling aan. Deze leerling loopt naar de leerling op het matje (die zijn ogen dicht heeft) en tik drie keer op zijn/haar rug. En zegt met een gekke stem, tik, tik wie ben ik? De leerling op het matje moet raden wie het is. Leerlingen op de bank laten zitten en de les afsluiten. Aan de groepsleerkracht vragen of het duidelijk was.	Er ontstaat een conflict tussen leerlingen.	Met deze leerlingen naar het bord gaan waar emotie pictogrammen hangen en zeggen dat ze moeten aangeven welke emotie ze hebben. Als het kaartje is geplakt kan de lesgever de groepsleerkracht instrueren en groepsleerkracht voert het gesprek. Het doel van dit gesprek zal zijn dat de leerling met de 'nieuwe' emotie en de leerling waar hij/zij mee samenwerkt, gaan inzien hoe het komt dat de emotie is veranderd en hoe dit opgemerkt kan worden (bijvoorbeeld, uiterlijke kenmerken).
--	--	---	--	--

	Emotiepictogrammen plakken	Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto. Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto.	De leerlingen begrijpen nu wat ze moeten doen en er is niet meer veel uitleg nodig.	
	Bewegingsactiviteit: Tik, tik wie ben ik?	Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. Leerlingen die goed luisteren en stil zitten mogen beginnen. Eén leerling gaat op een matje zitten. De rest van de klas is erg stil, de docent wijst een leerling aan. Deze leerling loopt naar de leerling op het matje (die zijn ogen dicht heeft) en tik drie keer op zijn/haar rug. En zegt met een gekke stem, tik, tik wie ben ik? De leerling op het matje moet raden wie het is.	De leerlingen kennen het spel.	
	De les afsluiten	Leerlingen op de bank laten zitten en de les afsluiten. Aan de groepsleerkracht vragen of het duidelijk was.		

Interventie les 3

Lesvoorbereidingsformulier

Naam student: Anne-Lotte Ruigrok
FSH-stagedocent: Dennis Witsiers
Klas: ALO 4 SO
Datum: 4'5-2017
Tijd: 11:30-12:00

Naam mentor/docent:
Tel. Nr:
School: Soeur Hedwigschool
Klas: Chapi
Aantal leerlingen: 3 j + 7 m (2 rollers)

Actiepunten van het onderzoek

- Door de bewegingsactiviteit met één iemand anders uit te voeren, hoeven ze 'alleen' met de ander samen te werken en 'rekening' te houden. Deze organisatie is ook gekozen om 'uit te lokken' dat leerlingen emoties moeten erkennen/uiten. Op deze manier zullen de leerlingen zich gaan ontwikkelen in de zone van de naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1978). Hierdoor bieden de bewegingsactiviteiten uitdagingen en kansen om een kind verder te brengen.
- De twee à drietallen die gemaakt worden tijdens de gymlessen, verschillen per gymles. Wisseling van tweetallen dragen namelijk bij aan een betere samenwerking (Alblas, 2010).
- De bewegingsactiviteiten zijn ook gebaseerd op de sleutelbegrippen bij samenwerkend leren van Ebbens en Ettekhoven (2009). De bewegingsactiviteiten zijn zo georganiseerd dat er wederzijdse afhankelijkheid, individuele aanpreekbaarheid, directe interactie, aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden en aandacht voor het groepsproces nodig is om deze daadwerkelijk uit te voeren.
- Kunnen uiten van emoties, want niet goed kunnen uiten of inhouden van emoties leidt regelrecht tot frustratie (Flanagan, e.a., 2013). Volgens de frustratie-agressietheorie kan deze frustratie de kans op agressieve gedragingen vergroten (Dollard, e.a., 1939). Daarom word er tijdens de interventielessen gebruik gemaakt van emotie pictogrammen.
- Cohesie verhogen door agressief gedrag te verminderen, want agressief gedrag vaak voorkomt heeft dit als consequentie, dat mensen afstand gaan nemen (Verhulst, 2010). Deze afstand zorgt ervoor dat de cohesie binnen de groep minder wordt.
- Tijdens de gymles, zal de lesgeefster goed in de gaten houden of leerlingen veranderen van emoties of agressief gedrag laten zien. Wanneer dit gebeurt zal de lesgever naar de leerling toe gaan en vragen of hij/zij nu het juiste emotiekaartje bij zijn/haar naam/foto wilt plakken. Als het kaartje is geplakt kan de lesgever aan de groepsleerkracht uitleggen, waarom de lesgever vindt dat er een gesprek moet plaatsvinden. De groepsleerkracht zal dit gesprek (in het Papiaments) leiden. Het doel van dit gesprek zal zijn dat de leerling met de 'nieuwe' emotie en de leerling waar hij/zij mee samenwerkt, gaan inzien dat de emotie is veranderd en hoe dit opgemerkt kan worden (bijvoorbeeld, uiterlijke kenmerken). Volgens Piët (2005) bestaat er een relatie tussen het herkennen van emoties bij anderen en het zelf goed kunnen uiten van emoties. Na dit gesprek zal de lesgever aan de groepsleerkracht vragen wat er is besproken en de lesgever (onderzoekster) zal dit in haar logboek opschrijven.

Lesopdracht: in termen van het beïnvloeden van bewegingsgedrag

Spel: Tikspelen

Samenwerkingsopdrachten: In twee à drietallen

Afsluitend spel: Tijger, Tijger, hoe laat is het?

Alle gymlessen beginnen met een tikspel en eindigen met een afsluitend spel, hierbij wordt er nog niet in twee à drietallen gewerkt. De leerlingen uit de interventie- en controlegroep zijn gewend dat de gymles begint met een tikspel en afsluit met een afsluitend spel. Cluster 3 leerlingen (lichamelijke/geestelijke beperkte leerlingen) hebben een grote behoefte aan structuur (Nijhoff, 2009). Ook voor de interventie- en controlegroep is het van groot belang om aan de structuur van de gymles te houden. Om het onderzoek zo betrouwbaar mogelijk te maken en ervoor te zorgen dat variabelen zo min mogelijk invloed hebben op het onderzoek, heeft de onderzoekster er voor gekozen om tijdens het onderzoek de gymlessen te starten met een tikspel en te eindigen met een afsluitend spel.

Beginsituatie + Doelstelling interventiesBeginsituatie:

De cohesie in deze groep is niet heel sterk, er zit zeker verbetering in. De leerlingen hebben erg veel moeite met emoties erkennen/herkennen en uiten. Ook laten een aantal leerlingen regelmatig agressief gedrag zien, dit vaak als gevolg van frustratie. De leerlingen hebben zwakke communicatieve vaardigheden en sommige leerlingen kunnen niet praten.

Doelstelling:

Aan het eind van de lessenreeks (4 interventielessen) zijn de leerlingen in staat om met behulp van emotiekaartjes hun eigen emoties te erkennen en de emoties bij hun medeleerlingen te herkennen. Dit heeft als doel het verhogen van de sociale cohesie, door het agressief gedrag van de leerlingen te verminderen. Dit verminderd doordat er minder frustratie is, omdat de leerlingen hun emoties kunnen uiten en herkennen bij de ander.

Beginsituatie + Doelstelling specifiek voor deze lesBeginsituatie:

De leerlingen begrijpen wat de bedoeling is van de emotiepictogrammen en weten dat we hier de komende weken mee gaan werken tijdens de gymles. Ook kunnen de leerlingen een emotie bij hun naam plakken, wanneer aan ze gevraagd wordt. De leerlingen weten dat ze tijdens de les ook hun emotiepicto bij hun naam mogen veranderen wanneer hun emotie is veranderd. Ook weten de leerlingen dat ze dan eerst bij de docent moeten aangeven dat ze dit willen doen.

Doelstelling:

Wanneer de leerlingen een conflict hebben met elkaar, gaan deze naar de groepsleerkracht toe en gaan ze samen naar het bord met de emotiepictogrammen.

Organisatie: de gekozen werkorganisaties tekenen voor onderwijsleermiddelen, leerlingen en leerkracht	Materiaallijst: per lesonderdeel aangeven aard en aantal van de onderwijsleermiddelen
	- emotiepictogrammen - naamkaartjes - tape Les buiten <u>Tikkertje:</u> - 1 bank <u>Estafette + Bouwen:</u> - blokken - hoepels - pionnen <u>Parcours duwen:</u> - pionnen - buitenspeel karretjes <u>Tijger, Tijger hoe laat is het?:</u>

Fasering in tijd:	Leerinhouden & didactische werkvorm:	Instructie:	Wat verwacht je?	Wat doe je?
	De leerlingen op de bank laten zitten en de les openen. Bewegingsactiviteit: Tikkertje	Dit is een les buiten, maar daar staat ook een bank, zodat de 'structuur' van de les hetzelfde is. Vertellen dat we tikkertje gaan doen. De leerlingen zijn bekend dat we beginnen met een tikspel. De docent kiest een leerling uit die de tikker is. De docent telt af van drie tot één en de leerlingen gaan rennen. Ben je getikt ga je op de bank zitten.	Dat de leerlingen gelijk op de bank gaan zitten. De leerlingen zijn bekend met de 'structuur' van de gymles. De leerlingen praten nog terwijl ik wil beginnen. De leerlingen doen allemaal goed mee en luisteren goed, want ze willen graag de tikker zijn (beloning voor goed luisteren).	Zeggen dat de leerlingen stil moeten zijn en goed moeten luisteren.

	Emotiepictogrammen plakken Bewegingsactiviteit: Estafette + Bouwen: - slalommen - door hoepels - bouwen Sleutelbegrippen (Estafette + Bouwen) 1) Positieve wederzijdse afhankelijkheid: De leerlingen hebben elkaar nodig om het doel van de activiteit te bereiken, ze moeten er samen voor zorgen dat ze snel zijn en de blokken niet omvallen. 2) individuele aanspreekbaarheid: Leerlingen kunnen elkaar aanspreken op hun handelen. 3) Directe interactie: Er is directe interactie onderling, leerlingen kunnen elkaar stimuleren (door aan te moedigen en te helpen). 4) Aandacht sociale vaardigheden: Als lesgever na de bewegingsactiviteit evalueren of de leerlingen goed met elkaar communiceerde, naar elkaar luisterden en elkaar accepteerden. 5. Aandacht voor het groepsproces: als lesgever erop letten dat er aandacht is voor het samenwerkend leren binnen de groep, bijvoorbeeld door aan het einde van de bewegingsactiviteit zeggen dat de leerlingen goed hebben samengewerkt en wat er dan goed ging binnen het samenwerken.	Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto. Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. Met de estafette eerst het parcours afleggen en vanaf het begin een blokje meenemen. Dit blokje moeten ze aan het einde in de hoepel leggen en hier moeten ze een toren van bouwen. Het parcours leggen de leerlingen om de beurt af.	De leerlingen begrijpen nu wat ze moeten doen en er is niet meer veel uitleg nodig.	
--	---	---	--	--

	Tweetallen maken	Deze les worden er tweetallen gevormd met leerlingen die niet zo goed kunnen samenwerken (dit omdat dit gedrag 'uitlokt'). . Deze tweetallen worden gevormd aan de hand van de informatie uit het interview met de groepsleerkracht.	Er is een leerling ziek (niet aanwezig). Dus een oneven aantal.	Een drietal vormen, zelf meedoen en een tweetal vormen.
	Estafette + Bouwen	Bewegingsactiviteit starten	Er ontstaat een conflict tussen leerlingen.	Met deze leerlingen naar het bord gaan waar
	Emotiepictogrammen plakken	Zeggen dat we gaan beginnen met de bewegingsactiviteit Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto.		emotiepictogrammen hangen en zeggen dat ze moeten aangeven welke emotie ze hebben. Vanuit hier kan de groepsleerkracht in gesprek gaan met de leerlingen.

	Bewegingsactiviteit: Tijger, tijger hoe laat is het? De les afsluiten	Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. Leerlingen die goed luisteren en stil zitten mogen beginnen. Eén leerling gaat op bij de poort staan. De rest van de groep staat achter een lijn en vraagt tijger, tijger hoe laat is het? De tijger (leerling bij de poort) zegt een aantal uur, bijvoorbeeld acht uur. De rest van de klas moet dan acht stappen zetten. Dit gaat door totdat de tijger zegt, tijd om te eten. De tijger draait zich om en probeert de leerlingen te tikken. Leerlingen op de bank laten zitten en de les afsluiten. Aan de groepsleerkracht vragen of het duidelijk was.	De leerlingen kennen het spel.	
--	---	--	--------------------------------	--

Naam student: Anne-Lotte Ruigrok
FSH-stagedocent: Dennis Witsiers
Klas: ALO 4 SO
Datum: 8'4-2017
Tijd:11:00-11:30

Naam mentor/docent:
Tel. Nr:
School: Soeur Hedwigschool
Klas: Chapi
Aantal leerlingen: 3 j + 7 m (2 rollers)

Actiepunten van het onderzoek

- Door de bewegingsactiviteit met één iemand anders uit te voeren, hoeven ze 'alleen' met de ander samen te werken en 'rekening' te houden. Deze organisatie is ook gekozen om 'uit te lokken' dat leerlingen emoties moeten erkennen/uiten. Op deze manier zullen de leerlingen zich gaan ontwikkelen in de zone van de naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1978). Hierdoor bieden de bewegingsactiviteiten uitdagingen en kansen om een kind verder te brengen.
- De twee à drietallen die gemaakt worden tijdens de gymlessen, verschillen per gymles. Wisseling van tweetallen dragen namelijk bij aan een betere samenwerking (Alblas, 2010).
- De bewegingsactiviteiten zijn ook gebaseerd op de sleutelbegrippen bij samenwerkend leren van Ebbens en Ettekhoven (2009). De bewegingsactiviteiten zijn zo georganiseerd dat er wederzijdse afhankelijkheid, individuele aanpreekbaarheid, directe interactie, aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden en aandacht voor het groepsproces nodig is om deze daadwerkelijk uit te voeren.
- Kunnen uiten van emoties, want niet goed kunnen uiten of inhouden van emoties leidt regelrecht tot frustratie (Flanagan, e.a., 2013). Volgens de frustratie-agressietheorie kan deze frustratie de kans op agressieve gedragingen vergroten (Dollard, e.a., 1939). Daarom word er tijdens de interventielessen gebruik gemaakt van emotiepicogrammen.
- Cohesie verhogen door agressief gedrag te verminderen, want agressief gedrag vaak voorkomt heeft dit als consequentie, dat mensen afstand gaan nemen (Verhulst, 2010). Deze afstand zorgt ervoor dat de cohesie binnen de groep minder wordt.
- Tijdens de gymles, zal de lesgeefster goed in de gaten houden of leerlingen veranderen van emoties of agressief gedrag laten zien. Wanneer dit gebeurt zal de lesgever naar de leerling toe gaan en vragen of hij/zij nu het juiste emotiekaartje bij zijn/haar naam/foto wilt plakken. Als het kaartje is geplakt kan de lesgever aan de groepsleerkracht uitleggen, waarom de lesgever vindt dat er een gesprek moet plaatsvinden. De groepsleerkracht zal dit gesprek (in het Papiaments) leiden. Het doel van dit gesprek zal zijn dat de leerling met de 'nieuwe' emotie en de leerling waar hij/zij mee samenwerkt, gaan inzien dat de emotie is veranderd en hoe dit opgemerkt kan worden (bijvoorbeeld, uiterlijke kenmerken). Volgens Piët (2005) bestaat er een relatie tussen het herkennen van emoties bij anderen en het zelf goed kunnen uiten van emoties. Na dit gesprek zal de lesgever aan de groepsleerkracht vragen wat er is besproken en de lesgever (onderzoekster) zal dit in haar logboek opschrijven.

Lesopdracht: in termen van het beïnvloeden van bewegingsgedrag

Spel: Tikspelen

Samenwerkingsopdrachten: In twee à drietallen

Afsluitend spel: Klein zigeunermeisje

Alle gymlessen beginnen met een tikspel en eindigen met een afsluitend spel, hierbij wordt er nog niet in twee à drietallen gewerkt. De leerlingen uit de interventie- en controlegroep zijn gewend dat de gymles begint met een tikspel en afsluit met een afsluitend spel. Cluster 3 leerlingen (lichamelijke/geestelijke beperkte leerlingen) hebben een grote behoefte aan structuur (Nijhoff, 2009). Ook voor de interventie- en controlegroep is het van groot belang om aan de structuur van de gymles te houden. Om het onderzoek zo betrouwbaar mogelijk te maken en ervoor te zorgen dat variabelen zo min mogelijk invloed hebben op het onderzoek, heeft de onderzoekster er voor gekozen om tijdens het onderzoek de gymlessen te starten met een tikspel en te eindigen met een afsluitend spel.

Beginsituatie + Doelstelling interventiesBeginsituatie:

De cohesie in deze groep is niet heel sterk, er zit zeker verbetering in. De leerlingen hebben erg veel moeite met emoties erkennen/herkennen en uiten. Ook laten een aantal leerlingen regelmatig agressief gedrag zien, dit vaak als gevolg van frustratie. De leerlingen hebben zwakke communicatieve vaardigheden en sommige leerlingen kunnen niet praten.

Doelstelling:

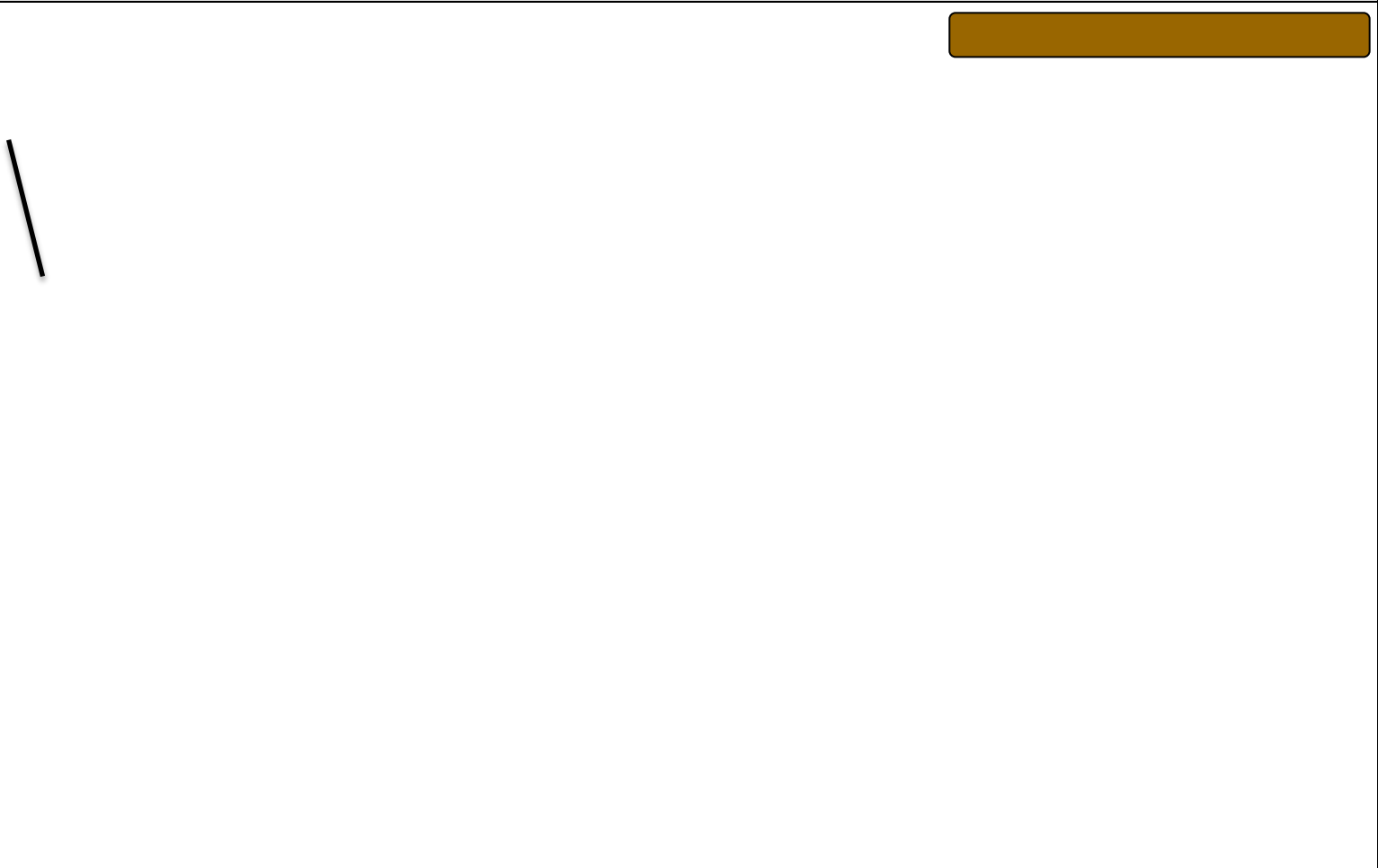
Aan het eind van de lessenreeks (4 interventielessen) zijn de leerlingen in staat om met behulp van emotiekaartjes hun eigen emoties te erkennen en de emoties bij hun medeleerlingen te herkennen. Dit heeft als doel het verhogen van de sociale cohesie, door het agressief gedrag van de leerlingen te verminderen. Dit verminderd doordat er minder frustratie is, omdat de leerlingen hun emoties kunnen uiten en herkennen bij de ander.

Beginsituatie + Doelstelling specifiek voor deze lesBeginsituatie:

De leerlingen begrijpen wat de bedoeling is van de emotiepictogrammen en weten dat we hier de komende weken mee gaan werken tijdens de gymles. Ook kunnen de leerlingen een emotie bij hun naam plakken, wanneer aan ze gevraagd wordt. De leerlingen weten dat ze tijdens de les ook hun emotiepicto bij hun naam mogen veranderen wanneer hun emotie is veranderd. Ook weten de leerlingen dat ze dan eerst bij de docent moeten aangeven dat ze dit willen doen.

Doelstelling:

Wanneer de leerlingen een conflict hebben met elkaar, gaan deze naar de groepsleerkracht toe en gaan ze samen naar het bord met de emotiepictogrammen.

Organisatie: de gekozen werkorganisaties tekenen voor onderwijsleermiddelen, leerlingen en leerkracht	Materiaallijst: per lesonderdeel aangeven aard en aantal van de onderwijsleermiddelen
	- emotiepictogrammen - naamkaartjes - tape <u>Tikkertje:</u> - 1 bank <u>Overgooien:</u> - Ballen - Hoepels <u>Parcours + Hoepel:</u> - Hoepels - Parachute - Blokjes - Matje <u>Zigeunermeisje:</u>

Fasering in tijd:	Leerinhouden & didactische werkvorm:	Instructie:	Wat verwacht je?	Wat doe je?
	De leerlingen op de bank laten zitten en de les openen.	Dit is een les buiten, maar daar staat ook een bank, zodat de 'structuur' van de les hetzelfde is.	Dat de leerlingen gelijk op de bank gaan zitten. De leerlingen zijn bekend met de 'structuur' van de gymles.	Zeggen dat de leerlingen stil moeten zijn en goed moeten luisteren.
	Bewegingsactiviteit: Tikkertje	Vertellen dat we tikkertje gaan doen. De leerlingen zijn bekend dat we beginnen met een tikspel. De docent kiest een leerling uit die de tikker is. De docent telt af van drie tot één en de leerlingen gaan rennen. Ben je getikt ga je op de bank zitten.	De leerlingen praten nog terwijl ik wil beginnen. De leerlingen doen allemaal goed mee en luisteren goed, want ze willen graag de tikker zijn (beloning voor goed luisteren).	
	Emotiepictogrammen plakken	Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto.	De leerlingen begrijpen nu wat ze moeten doen en er is niet meer veel uitleg nodig.	

	Emotiepictogrammen plakken Bewegingsactiviteit: Parcours + Hoepel: - Slalommen - Kruipen - Balanceren Sleutelbegrippen (Parcours + Hoepel) 1) Positieve wederzijdse afhankelijkheid: De leerlingen hebben elkaar nodig om het doel van de activiteit te bereiken. 2) individuele aanspreekbaarheid: Leerlingen kunnen elkaar aanspreken op hun handelen. 3) Directe interactie: Er is directe interactie onderling, leerlingen kunnen elkaar stimuleren (door aan te moedigen en te helpen). 4) Aandacht sociale vaardigheden: Als lesgever na de bewegingsactiviteit evalueren of de leerlingen goed met elkaar communiceerde, naar elkaar luisterden en elkaar accepteerden. 5. Aandacht voor het groepsproces: als lesgever erop letten dat er aandacht is voor het samenwerkend leren binnen de groep, bijvoorbeeld door aan het einde van de bewegingsactiviteit zeggen dat de leerlingen goed hebben samengewerkt en wat er dan goed ging binnen het samenwerken.	Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto. Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. De leerlingen houden allebei dezelfde hoepel vast. Deze hoepel mogen de leerlingen niet loslaten wanneer ze bezig zijn met het parcours.	De leerlingen begrijpen nu wat ze moeten doen en er is niet meer veel uitleg nodig. Er ontstaat een conflict tussen leerlingen. De leerling laat toch de hoepel los.	Met deze leerlingen naar het bord gaan waar emotiepictogrammen hangen en zeggen dat ze moeten aangeven welke emotie ze hebben. Vanuit hier kan ik met behulp van de groepsleerkracht praten. Nog een keer melden dat dit niet moet. Vragen aan de groepsleerkracht of hij/zij wil ondersteunen en verduidelijken.
--	---	--	---	--

	Emotiepictogrammen plakken	Alle leerlingen op de bank laten zitten en vertellen dat we weer de emotiepictogrammen gaan plakken. Wanneer de emotie niet is veranderd laten we de picto hangen, is de emotie wel veranderd dan veranderen we ook de picto.	De leerlingen begrijpen nu wat ze moeten doen en er is niet meer veel uitleg nodig.	
	Bewegingsactiviteit: Zigeunermeisje:	Liedje zingen dat de leerlingen weten dat ze in een kring moeten gaan zitten. Het liedje zingen en de leerlingen weten wat we gaan doen en wat er verwacht wordt.	De leerlingen kennen het spel.	
	De les afsluiten	Leerlingen op de bank laten zitten en de les afsluiten. Aan de groepsleerkracht vragen of het duidelijk was		

Nameting les

Lesvoorbereidingsformulier

Naam student: Anne-Lotte Ruigrok
FSH-stagedocent: Dennis Witsiers
Klas: ALO 4 SO
Datum: 11'5-2017
Tijd: 11:00-11:30

Naam mentor/docent:
Tel. Nr:
School: Soeur Hedwigschool
Klas: Chapi
Aantal leerlingen: 3 j + 7 m (2 rollers)

Actiepunten van het onderzoek

- Door de bewegingsactiviteit met één iemand anders uit te voeren, hoeven ze 'alleen' met de ander samen te werken en 'rekening' te houden. Deze organisatie is ook gekozen om 'uit te lokken' dat leerlingen emoties moeten erkennen/uiten. Op deze manier zullen de leerlingen zich gaan ontwikkelen in de zone van de naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1978). Hierdoor bieden de bewegingsactiviteiten uitdagingen en kansen om een kind verder te brengen.
- De twee à drietallen die gemaakt worden tijdens de gymlessen, verschillen per gymles. Wisseling van tweetallen dragen namelijk bij aan een betere samenwerking (Alblas, 2010).
- De bewegingsactiviteiten zijn ook gebaseerd op de sleutelbegrippen bij samenwerkend leren van Ebbens en Ettekhoven (2009). De bewegingsactiviteiten zijn zo georganiseerd dat er wederzijdse afhankelijkheid, individuele aanpreekbaarheid, directe interactie, aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden en aandacht voor het groepsproces nodig is om deze daadwerkelijk uit te voeren.
- Kunnen uiten van emoties, want niet goed kunnen uiten of inhouden van emoties leidt regelrecht tot frustratie (Flanagan, e.a., 2013). Volgens de frustratie-agressietheorie kan deze frustratie de kans op agressieve gedragingen vergroten (Dollard, e.a., 1939). Daarom word er tijdens de interventielessen gebruik gemaakt van emotiepietogrammen.
- Cohesie verhogen door agressief gedrag te verminderen, want agressief gedrag vaak voorkomt heeft dit als consequentie, dat mensen afstand gaan nemen (Verhulst, 2010). Deze afstand zorgt ervoor dat de cohesie binnen de groep minder wordt.
- Tijdens de gymles, zal de lesgeefster goed in de gaten houden of leerlingen veranderen van emoties of agressief gedrag laten zien. Wanneer dit gebeurt zal de lesgever naar de leerling toe gaan en vragen of hij/zij nu het juiste emotiekaartje bij zijn/haar naam/foto wilt plakken. Als het kaartje is geplakt kan de lesgever aan de groepsleerkracht uitleggen, waarom de lesgever vindt dat er een gesprek moet plaatsvinden. De groepsleerkracht zal dit gesprek (in het Papiaments) leiden. Het doel van dit gesprek zal zijn dat de leerling met de 'nieuwe' emotie en de leerling waar hij/zij mee samenwerkt, gaan inzien dat de emotie is veranderd en hoe dit opgemerkt kan worden (bijvoorbeeld, uiterlijke kenmerken). Volgens Piët (2005) bestaat er een relatie tussen het herkennen van emoties bij anderen en het zelf goed kunnen uiten van emoties. Na dit gesprek zal de lesgever aan de groepsleerkracht vragen wat er is besproken en de lesgever (onderzoekster) zal dit in haar logboek opschrijven.

Lesopdracht: in termen van het beïnvloeden van bewegingsgedrag

Introduceren van de werking van de emotie pictogrammen tijdens de gymles

Spel: Tikspelen

Samenwerkingsopdrachten: In twee à drietallen

Afsluitend spel: Zakdoekje leggen

Alle gymlessen beginnen met een tikspel en eindigen met een afsluitend spel, hierbij wordt er nog niet in twee à drietallen gewerkt. De leerlingen uit de interventie- en controlegroep zijn gewend dat de gymles begint met een tikspel en afsluit met een afsluitend spel. Cluster 3 leerlingen (lichamelijke/geestelijke beperkte leerlingen) hebben een grote behoefte aan structuur (Nijhoff, 2009). Ook voor de interventie- en controlegroep is het van groot belang om aan de structuur van de gymles te houden. Om het onderzoek zo betrouwbaar mogelijk te maken en ervoor te zorgen dat variabelen zo min mogelijk invloed hebben op het onderzoek, heeft de onderzoekster er voor gekozen om tijdens het onderzoek de gymlessen te starten met een tikspel en te eindigen met een afsluitend spel.

Beginsituatie + Doelstelling interventiesBeginsituatie:

De cohesie in deze groep is niet heel sterk, er zit zeker verbetering in. De leerlingen hebben erg veel moeite met emoties erkennen/herkennen en uiten. Ook laten een aantal leerlingen regelmatig agressief gedrag zien, dit vaak als gevolg van frustratie. De leerlingen hebben zwakke communicatieve vaardigheden en sommige leerlingen kunnen niet praten.

Doelstelling:

Aan het eind van de lessenreeks (4 interventielessen) zijn de leerlingen in staat om met behulp van emotiekaartjes hun eigen emoties te erkennen en de emoties bij hun medeleerlingen te herkennen. Dit heeft als doel het verhogen van de sociale cohesie, door het agressief gedrag van de leerlingen te verminderen. Dit verminderd doordat er minder frustratie is, omdat de leerlingen hun emoties kunnen uiten en herkennen bij de ander.

Beginsituatie + Doelstelling specifiek voor deze lesBeginsituatie:

De leerlingen begrijpen wat de bedoeling is van de emotie pictogrammen en weten dat we hier de komende weken mee gaan werken tijdens de gymles. Ook kunnen de leerlingen een emotie bij hun naam plakken, wanneer aan ze gevraagd wordt. De leerlingen weten dat ze tijdens de les ook hun emotie picto bij hun naam mogen veranderen wanneer hun emotie is veranderd. Ook weten de leerlingen dat ze dan eerst bij de docent moeten aangeven dat ze dit willen doen. Wanneer de leerlingen een conflict hebben met elkaar, gaan deze naar de groepsleerkracht toe en gaan ze samen naar het bord met de emotie pictogrammen.

Doelstelling:

De leerlingen zijn in staat om met behulp van emotiekaartjes hun eigen emoties te erkennen en de emoties bij hun medeleerlingen te herkennen.

Organisatie: de gekozen werkorganisaties tekenen voor onderwijsleermiddelen, leerlingen en leerkracht	Materiaallijst: per lesonderdeel aangeven aard en aantal van de onderwijsleermiddelen
	- emotiepictogrammen - naamkaartjes - tape <u>Tikkertje:</u> - 1 bank <u>Muziek:</u> - Muziekinstallatie - Muziek (kinderen voor kinderen, koningsspelen) <u>Parcours:</u> - 5 lintjes - pionnen - hoepels - kruiptunnel - tafel - parachute - matjes <u>Zakdoekje leggen:</u> - doekje <u>Nameting:</u> - Geoperationaliseerde observatieschema's emoties uiten + agressief gedrag - camera

Fasering in tijd:	Leerinhouden & didactische werkvorm:	Instructie:	Wat verwacht je?	Wat doe je?
	De leerlingen op de bank laten zitten en de les openen. Bewegingsactiviteit: Tikkertje Bewegingsactiviteit: Muziek + Opdracht: - high five/ boks - met de zijkant van de voet tegen elkaar aan staan - met de ruggen tegen elkaar op de grond gaan zitten	De groepsleerkracht de geoperationaliseerde observatieschema's geven en de camera goed zetten. (voor de les) Vertellen dat we tikkertje gaan doen. De leerlingen zijn bekend dat we beginnen met een tikspel. De docent kiest een leerling uit die de tikker is. De docent telt af van drie tot één en de leerlingen gaan rennen. Ben je getikt ga je op de bank zitten. Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. Een leerling vragen of hij/zij mij wilt helpen. Ik zet de muziek aan en dans door de zaal. Als ik de muziek stop loop ik snel naar de leerling toe en geef een high five/boks.	Dat de leerlingen gelijk op de bank gaan zitten. De leerlingen zijn bekend met de 'structuur' van de gymles. De leerlingen praten nog terwijl ik wil beginnen. De leerlingen doen allemaal goed mee en luisteren goed, want ze willen graag de tikker zijn (beloning voor goed luisteren). De leerlingen begrijpen niet helemaal wat ik bedoel.	Zeggen dat de leerlingen stil moeten zijn en goed moeten luisteren. Vragen aan de groepsleerkracht of die mij verbaal kan ondersteunen.

	Tweetallen maken Sleutelbegrippen (DANS) 1) Positieve wederzijdse afhankelijkheid: De leerlingen hebben elkaar nodig om het doel van de activiteit te bereiken, samen een high five, elkaars voeten tegen elkaar. 2) individuele aanspreekbaarheid: Leerlingen kunnen elkaar aanspreken op hun handelen. Wanneer een leerling geen high five geeft, kan de anderen leerling daar iets van zeggen (duidelijk wie er 'fout' zit). 3) Directe interactie: Er is directe interactie onderling, leerlingen kunnen elkaar stimuleren (door de high five), kunnen elkaar helpen (beginnen met de opdracht). 4) Aandacht sociale vaardigheden: Als lesgever na de bewegingsactiviteit evalueren of de leerlingen goed met elkaar communiceerde, naar elkaar luisterden en elkaar accepteerden. 5. Aandacht voor het groepsproces: als lesgever erop letten dat er aandacht is voor het samenwerkend leren binnen de groep, bijvoorbeeld door aan het einde van de bewegingsactiviteit zeggen dat de leerlingen goed hebben samengewerkt en wat er dan goed ging binnen het samenwerken.	Deze les worden er tweetallen gevormd met leerlingen die goed kunnen samenwerken. Deze tweetallen worden gevormd aan de hand van de informatie uit het interview met de groepsleerkracht. De muziek aanzetten en zeggen dat we gaan beginnen met de bewegingsactiviteit.	Er is een leerling ziek (niet aanwezig). Dus een oneven aantal.	Een drietal vormen, zelf meedoen en een tweetal vormen.
--	--	--	--	--

	Bewegingsactiviteit: Parcours + lintje: Sleutelbegrippen (Parcours) 1) Positieve wederzijdse afhankelijkheid: De leerlingen hebben elkaar nodig om het doel van de activiteit te bereiken, ze mogen het lintje niet loslaten en moeten samen het parcours afleggen. 2) individuele aanspreekbaarheid: Leerlingen kunnen elkaar aanspreken op hun handelen. Wanneer een leerling loslaat is het duidelijk en kan de leerling er iets van zeggen. 3) Directe interactie: Er is directe interactie onderling, leerlingen kunnen elkaar stimuleren (door aan te moedigen en te helpen). 4) Aandacht sociale vaardigheden: Als lesgever na de bewegingsactiviteit evalueren of de leerlingen goed met elkaar communiceerde, naar elkaar luisterden en elkaar accepteerden. 5. Aandacht voor het groepsproces: als lesgever erop letten dat er aandacht is voor het samenwerkend leren binnen de groep, bijvoorbeeld door aan het einde van de bewegingsactiviteit zeggen dat de leerlingen goed hebben samengewerkt en wat er dan goed ging binnen het samenwerken.	Uitleg geven aan de hand van een voorbeeld. Als tweetal houd je een lintje vast en deze mag je niet loslaten. Terwijl je het lintje vasthoud loop/kruip je het parcours. De leerlingen werken tijdens dit parcours in dezelfde tweetallen als hiervoor.		
--	---	---	--	--

	Bewegingsactiviteit: Zakdoekje leggen De les afsluiten	Liedje zingen dat de leerlingen weten dat ze in een kring moeten gaan zitten. Het liedje zingen en de leerlingen weten wat we gaan doen en wat er verwacht wordt. Leerlingen op de bank laten zitten en de les afsluiten. Alle leerlingen een High Five geven en vertellen of ze goed hebben gegymd. Aan de groepsleerkracht vragen of het duidelijk was.		
--	--	--	--	--

Bijlage XI: Resultaten GCEQ

PRETEST

Leerling\ Vraag	1	2	3	4	5	6	7	8	9		gemiddelde
A (Suhainy)	4	4	4	3	3	3	4	2	4		3,4
B (Jurinell)	3	3	4	4	2	4	4	3	3		3,3

(de kleuren staan voor de verschillende dimensies. Blauw= sfeer, Groen= Samenwerken, Paars= veiligheid)

Voormeting Interventiegroep: Maraka

Leerling\ Vraag	1	2	3	4	5	6	7	8	9
A (Angie)									
B (Jurendy)	4	4	3	2	2	4	4	4	2
C (Evan)	4	4	4	3	2	1	2	2	2
D (Melissa)	1	1	2	2	1	2	1	1	1
E (Kelvin)	4	4	4	4	4	4	3	2	4
F (Ruengelo)	4	4	4	1	1	3	4	2	4
G (Sabrina)	4	4	4	2	2	4	2	2	2
H (Quentin)									
Gemiddelde	3,5	3,5	3,5	2,3	2	3	2,7	2,2	2,5

Gemiddelde	2,8
Standaarddeviatie	1,2

Met behulp van Excel zijn de gemiddelde en standaarddeviatie uitgerekend. De gegevens zijn in Excel gezet, het gemiddelde is uitgerekend volgens de formule =gemiddelde(getallen geselecteerd) en op enter. De standaarddeviatie is uitgerekend volgens de formule =stdev(getallen geselecteerd) en op enter. Voor elk gemiddelde en standaarddeviatie is deze manier gebruikt.

Voormeting Controlegroep: Chapi

Leerling\ Vraag	1	2	3	4	5	6	7	8	9
A (Leonela)	4	4	2	3	1	2	4	2	4
B (Milani)	3	2	2	3	2	4	3	3	3
C (Rishanti)									
D (Andruw)	3	2	4	4	3	4	3	3	4
E (Liliana)	2	2	4	2	2	1	2	1	2
F (Jezer)									
G (Yamilla)	4	4	4	3	3	3	3	1	3
H (Hillary)									
Gemiddelde	3,2	2,8	3,2	3	2,2	2,8	3	2	3,2

Gemiddelde	2,8
Standaarddeviatie	1,0

Nameting Interventiegroep: Maraka

Leerling\ Vraag	1	2	3	4	5	6	7	8	9
A (Angie)									
B (Jurendy)	4	4	3	3	2	4	4	4	3
C (Evan)	4	4	4	3	2	3	3	2	4
D (Melissa)	2	1	3	3	2	3	1	1	4
E (Kelvin)	4	3	4	4	4	4	3	3	4
F (Ruengelo)	3	4	4	3	2	4	4	2	4
G (Sabrina)	3	4	4	4	3	3	3	2	4
H (Quentin)									
Gemiddelde	3,3	3,3	3,7	3,3	2,5	3,5	3	2,3	3,8

Gemiddelde	3,2
Standaarddeviatie	0,9

Nameting Controlegroep: Chapi

Leerling\ Vraag	1	2	3	4	5	6	7	8	9
A (Leonela)	4	4	4	3	3	3	4	2	4
B (Milani)	2	3	3	3	2	4	3	3	4
C (Rishanti)									
D (Andruw)	4	3	4	2	3	4	3	3	4
E (Liliana)	3	2	4	3	2	3	2	1	2
F (Jezer)									
G (Yamilla)	4	4	3	4	2	3	3	3	3
H (Hillary)									
Gemiddelde	3,4	3,2	3,6	3	2,4	3,4	3	2,4	3,4

Gemiddelde	3,1
Standaarddeviatie	0,8

Ook de effectgrootte is uitgerekend met behulp van Excel. Voor de effectgrootte waren de gemiddeldes, standaarddeviaties en groepsgroottes nodig.

	Interventiegroep		Controlegroep	
	Voormeting	Nameting	Voormeting	Nameting
Gemiddelde	2,8	3,2	2,8	3,1
Standaarddeviatie	1,2	0,9	1	0,8
Groepsgrootte	6	6	5	5

Effectgrootte 0,08

Bijlage XII: Resultaten geoperationaliseerd observatieschema van agressief gedrag

Voor- en nameting interventiegroep

Interventiegroep	Voormeting		Nameting	
Observatiepunten	Onderzoekster	Groepsleerkracht	Onderzoekster	Groepsleerkracht
Fysiek				
Schopt andere leerling	4	3	2	2
Schopt tegen materiaal om iets te bereiken	0	0	0	0
Slaat andere leerling	9	7	4	4
Slaat tegen materiaal om iets te bereiken	1	1	1	0
Duwt andere leerling	18	18	12	7
Verbaal				
Scheldt andere leerling uit	0	0	0	0
Schreeuwt tegen andere leerling	8	7	10	11
Schreeuwt om iets te bereiken	5	3	2	0
Non-Verbaal				
Steekt middel vinger op naar een ander	0	0	0	0
Steekt tong uit naar een ander	3	3	0	0
Frustratie				
Wild met handen/vuisten om zich heen slaan	0	1	0	0
Stampvoeten	2	2	2	3

Voor- en nameting controlegroep

Controlegroep	Voormeting		Nameting	
Observatiepunten	Onderzoekster	Groepsleerkracht	Onderzoekster	Groepsleerkracht
Fysiek				
Schopt andere leerling	3	3	2	2
Schopt tegen materiaal om iets te bereiken	2	1	0	0
Slaat andere leerling	10	8	9	10
Slaat tegen materiaal om iets te bereiken	0	0	0	1
Duwt andere leerling	15	14	13	11
Verbaal				
Scheldt andere leerling uit	0	1	0	0
Schreeuwt tegen andere leerling	15	14	16	18
Schreeuwt om iets te bereiken	0	2	0	0
Non-Verbaal				
Steekt middel vinger op naar een ander	0	0	0	0
Steekt tong uit naar een ander	0	0	3	3
Frustratie				
Wild met handen/vuisten om zich heen slaan	1	2	0	0
Stampvoeten	0	0	0	0

Bijlage XIII: Resultaten geoperationaliseerd observatieschema van de vaardigheid emoties uiten

Pre-test

Interventiegroep	Voormeting	
	Onderzoekster	Groepsleerkracht
Observatiepunten		
Blij		
Lacht	6	5
Rimpels rond de ogen	1	2
Open houding	10	8
Schreeuwt (uit enthousiasme)	0	0
Vrolijk/energiek (huppelen, handen klappen)	0	0
Geeft een high five	3	3
Boos		
Fronst	1	2
Wenkbrauwen naar beneden getrokken	2	2
Open houding, kin omhoog	0	0
Schreeuwt tegen anderen leerlingen	0	0
Stamp met zijn voeten op de grond	0	0
Slaat met zijn vuisten op de grond	0	0
Verdrietig		
Vochtige ogen	0	0
Mondhoeken naar beneden	0	0
Gesloten houding	0	0
Zacht stemvolume	0	0
Huilen	0	0
Terugtrekken	0	0
Bang		
Grote ogen	0	0
Rimpels midden van het voorhoofd	6	4
Omhooggetrokken wenkbrauwen	0	0
Gesloten houding	6	4
Zacht stemvolume	8	5
Terugtrekken	2	2

Voor- en nameting Interventiegroep

Interventiegroep	Voormeting		Nameting	
	Onderzoekster	Groepsleerkracht	Onderzoeker	Groepsleerkracht
Blij				
Lacht	42	40	48	48
Rimpels rond de ogen	9	9	11	11
Open houding	41	40	42	47
Schreeuwt (uit enthousiasme)	24	24	22	22
Vrolijk/energiek (huppelen, handen klappen)	0	0	1	1
Geeft een high five	31	31	28	28
Boos				
Fronst	0	3	3	3
Wenkbrauwen naar beneden getrokken	2	2	0	0
Open houding, kin omhoog	2	2	1	1
Schreeuwt tegen anderen leerlingen	8	7	8	7
Stampt met zijn voeten op de grond	2	2	2	3
Slaat met zijn vuisten op de grond	0	1	0	0
Verdrietig				
Vochtige ogen	1	1	0	0
Mondhoeken naar beneden	1	1	0	0
Gesloten houding	1	1	0	0
Zacht stemvolume	1	1	0	0
Huilen	1	1	0	0
Terugtrekken	0	0	0	0
Bang				
Grote ogen	0	0	0	0
Rimpels midden van het voorhoofd	0	0	0	0
Omhooggetrokken wenkbrauwen	0	0	0	0
Gesloten houding	0	0	0	0
Zacht stemvolume	0	0	0	0
Terugtrekken	0	0	0	0

Voor- en nameting controlegroep

Controlegroep	Voormeting		Nameting	
Observatiepunten	Onderzoekster	Groepsleerkracht	Onderzoekster	Groepsleerkracht
Blij				
Lacht	35	34	42	41
Rimpels rond de ogen	10	10	15	15
Open houding	33	33	35	38
Schreeuwt (uit enthousiasme)	15	15	22	25
Vrolijk/energiek (huppelen, handen klappen)	3	3	3	5
Geeft een high five	25	25	34	33
Boos				
Fronst	0	0	0	0
Wenkbrauwen naar beneden getrokken	2	0	0	0
Open houding, kin omhoog	1	1	0	0
Schreeuwt tegen anderen leerlingen	15	14	15	17
Stamp met zijn voeten op de grond	0	0	0	0
Slaat met zijn vuisten op de grond	1	2	0	0
Verdrietig				
Vochtige ogen	0	0	0	0
Mondhoeken naar beneden	0	0	0	0
Gesloten houding	0	0	0	0
Zacht stemvolume	0	0	0	0
Huilen	0	0	0	0
Terugtrekken	0	0	0	0
Bang				
Grote ogen	1	1	0	0
Rimpels midden van het voorhoofd	1	1	0	0
Omhooggetrokken wenkbrauwen	1	1	0	0
Gesloten houding	1	1	0	0
Zacht stemvolume	1	1	0	0
Terugtrekken	0	0	0	0

Bijlage XIV: Resultaten interview groepsleerkracht interventiegroep

Voormeting Interventiegroep Maraka

Sociale Cohesie

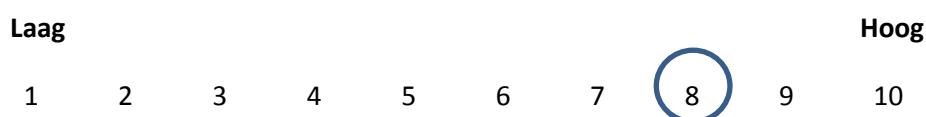
1) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, hoe hoog/laag de gemiddelde sociale cohesie (sfeer) in uw klas is (tijdens de les LO)?

→ Waar is dit cijfer op gebaseerd?

Agressief gedrag

2) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, in welke mate agressief gedrag voorkomt in uw klas?

3) Bij welke leerlingen ziet u agressief gedrag (schrijf namen op)?

Sabrina, Angie, Evan

→ Welke reden zit er volgens u achter het agressief gedrag?

Emoties uiten

Al onze emotionele uitingen zijn te herleiden tot één van onze basisemoties (Laufer, 2008). De basisemoties zijn: blij, boos, bedroefd en bang.

4) Kunt u in onderstaand schema aankruisen welke leerlingen, de emoties kennen en weten wat deze inhouden, emoties van zichzelf kunnen uiten en emoties bij anderen kan herkennen en benoemen? Belangrijk Hierbij is dat u dit met zekerheid kan invullen. Weet u het niet zeker, mag er niets ingevuld worden en laat u het open.

Klas Maraka:

Naam:	Kennen de emotie en weten wat deze inhouden.				Kunnen emoties van zichzelf uiten	Erkennen en benoemen emoties bij anderen
	Blij	Boos	Verdrietig	Bang		
Sabrina	X	X	X	X	X	
Quentin AF	X	X	X	X	X	
Kelvin	X	X	X	X		
Angie AF	X	X				
Ruengelo	X	X	X	X	X	
Jurendy	X	X	X	X	X	
Melissa	X	X	X	X	X → Heel erg	
Evan	X	X	X	X	X	

Melissa heeft heel veel emoties en uit deze ook. Ze kan van een mug een olifant maken en weet niet op een gepaste manier haar emotie te uiten. Vaak heel erg overdreven voor iets heel kleins.

Kelvin is lastig af te lezen, laat bijna geen verschil zien van emoties.

Tweetallen

Tijdens dit onderzoek wordt er gewerkt in tweetallen. Hierbij moeten de tweetallen samenwerken tijdens bewegingsactiviteiten waarbij ze afhankelijk van elkaar zijn (Bijvoorbeeld overgooien).

5) Zijn er leerlingen die moeite hebben om samen te werken met anderen leerlingen? Zet in onderstaand schema een kruisje achter de naam, wanneer een leerling moeite heeft met samenwerken.

Naam:	Kan niet goed samenwerken:
Sabrina	X
Quentin	
Kelvin	
Angie	X
Ruengelo	
Jurendy	
Melissa	
Evan	

6) Kunt u in onderstaand schema aangeven wanneer leerlingen goed kunnen samenwerken (met een O), wanneer leerlingen niet goed kunnen samenwerken (met een X) en wanneer leerlingen middelmatig kunnen samenwerken (met een M)?

Klas Maraka:

Naam:	Sabrina	Quentin	Kelvin	Angie	Ruengelo	Jurendy	Melissa	Evan
Sabrina								
Quentin	M							
Kelvin	X	M						
Angie	X	X	X					
Ruengelo	M	O	M	M				
Jurendy	M	O	M	M	M			
Melissa	O	O	O	O	O	O		
Evan	X	M	M	X	M	M	O	

Nameting Interventiegroep Maraka

Sociale Cohesie

1) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, hoe hoog/laag de gemiddelde sociale cohesie (sfeer) in uw klas is (tijdens de les LO)?

Laag

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Hoog

→ Waar is dit cijfer op gebaseerd?

Agressief gedrag

2) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, in welke mate agressief gedrag voorkomt in uw klas?

Laag

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Hoog

3) Bij welke leerlingen ziet u agressief gedrag (schrijf namen op)?

Sabrina

→ Welke reden zit er volgens u achter het agressief gedrag?

Emoties uiten

Al onze emotionele uitingen zijn te herleiden tot één van onze basisemoties (Laufer, 2008). De basisemoties zijn: blij, boos, bedroefd en bang.

4) Kunt u in onderstaand schema aankruisen welke leerlingen, de emoties kennen en weten wat deze inhouden, emoties van zichzelf kunnen uiten en emoties bij anderen kan herkennen en benoemen? Belangrijk Hierbij is dat u dit met zekerheid kan invullen. Weet u het niet zeker, mag er niets ingevuld worden en laat u het open.

Klas Maraka:

Naam:	Kennen de emotie en weten wat deze inhouden.				Kunnen emoties van zichzelf uiten	Erkennen en benoemen emoties bij anderen
	Blij	Boos	Verdrietig	Bang		
Sabrina	X	X	X	X	X	X
Quentin AF	X	X	X	X	X	X
Kelvin	X	X	X	X	X	X
Angie AF	X	X	X	X		
Ruengelo	X	X	X	X	X	X
Jurendy	X	X	X	X	X	X
Melissa	X	X	X	X	X → Heel erg	X
Evan	X	X	X	X	X	

Melissa heeft heel veel emoties en uit deze ook. Ze kan van een mug een olifant maken en weet niet op een gepaste manier haar emotie te uiten. Vaak heel erg overdreven voor iets heel kleins.

Kelvin is lastig af te lezen, laat bijna geen verschil zien van emoties.

Tweetallen

Tijdens dit onderzoek wordt er gewerkt in tweetallen. Hierbij moeten de tweetallen samenwerken tijdens bewegingsactiviteiten waarbij ze afhankelijk van elkaar zijn (Bijvoorbeeld overgooien).

5) Zijn er leerlingen die moeite hebben om samen te werken met anderen leerlingen? Zet in onderstaand schema een kruisje achter de naam, wanneer een leerling moeite heeft met samenwerken.

Naam:	Kan niet goed samenwerken:
Sabrina	X
Quentin	
Kelvin	
Angie	X
Ruengelo	
Jurendy	
Melissa	
Evan	

6) Kunt u in onderstaand schema aangeven wanneer leerlingen goed kunnen samenwerken (met een O), wanneer leerlingen niet goed kunnen samenwerken (met een X) en wanneer leerlingen middelmatig kunnen samenwerken (met een M)?

Klas Maraka:

Naam:	Sabrina	Quentin	Kelvin	Angie	Ruengelo	Jurendy	Melissa	Evan
Sabrina								
Quentin	X							
Kelvin	M	M						
Angie	M	X	X					
Ruengelo	X	O	M	M				
Jurendy	X	O	M	O	O			
Melissa	O	O	O	O	O	O		
Evan	M	M	M	X	M	M	O	

Bijlage XV: Resultaten interview groepsleerkracht controlegroep

Voormeting Controlegroep Chapi

Sociale Cohesie

1) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, hoe hoog/laag de gemiddelde sociale cohesie (sfeer) in uw klas is (tijdens de les LO)?

→ Waar is dit cijfer op gebaseerd?

Agressief gedrag

2) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, in welke mate agressief gedrag voorkomt in uw klas?

3) Bij welke leerlingen ziet u agressief gedrag (schrijf namen op)?

Milani, Liliana

→ Welke reden zit er volgens u achter het agressief gedrag?

Emoties uiten

Al onze emotionele uitingen zijn te herleiden tot één van onze basisemoties (Laufer, 2008). De basisemoties zijn: blij, boos, bedroefd en bang.

4) Kunt u in onderstaand schema aankruisen welke leerlingen, de emoties kennen en weten wat deze inhouden, emoties van zichzelf kunnen uiten en emoties bij anderen kan herkennen en benoemen? Belangrijk Hierbij is dat u dit met zekerheid kan invullen. Weet u het niet zeker, mag er niets ingevuld worden en laat u het open.

Klas Chapi:

Naam:	Kennen de emotie en weten wat deze inhouden.				Kunnen emoties van zichzelf uiten	Erkennen en benoemen emoties bij anderen
	Blij	Boos	Verdrietig	Bang		
Rishanti AF	X	X	X	X	X	
Andruw	X	X				
Leonela	X	X				
Liliana	X	X	X	X	X	
Hillary AF	X	X	X	X	X	
Milani	X	X	X	X	X	X
Yamilla	X	X	X	X	X	
Jezer AF	X	X	X	X	X	X

- Waar baseert u bovenstaande antwoorden op?
- Hoe ziet u dat de leerlingen zijn/haar emoties kunnen uiten?
- Hoe ziet u dat de leerlingen emoties bij de ander herkennen?

Tweetallen

Tijdens dit onderzoek wordt er gewerkt in tweetallen. Hierbij moeten de tweetallen samenwerken tijdens bewegingsactiviteiten waarbij ze afhankelijk van elkaar zijn (Bijvoorbeeld overgooien).

5) Zijn er leerlingen die moeite hebben om samen te werken met anderen leerlingen? Zet in onderstaand schema een kruisje achter de naam, wanneer een leerling moeite heeft met samenwerken.

Naam:	Kan niet goed samenwerken:
Rishanti	
Andruw	
Leonela	
Liliana	X
Hillary	
Milani	
Yamilla	
Jezer	X

6) Kunt u in onderstaand schema aangeven wanneer leerlingen goed kunnen samenwerken (met een O), wanneer leerlingen niet goed kunnen samenwerken (met een X) en wanneer leerlingen middelmatig kunnen samenwerken (met een M)?

Klas Chapi:

Naam:	Rishanti	Andruw	Leonela	Liliana	Hillary	Milani	Yamilla	Jezer	Youssef
Rishanti									
Andruw	O								
Leonela	O	X							
Liliana	X	X	M						
Hillary	O	O	X	X					
Milani	O	X	X	X	X				
Yamilla	O	O	O	M	O	O			
Jezer	M	M	X	M	M	O	M		

Nameting Controlegroep Chapi

Sociale Cohesie

1) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, hoe hoog/laag de gemiddelde sociale cohesie (sfeer) in uw klas is (tijdens de les LO)?

Laag

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Hoog

→ Waar is dit cijfer op gebaseerd?

Agressief gedrag

2) Kunt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven, in welke mate agressief gedrag voorkomt in uw klas?

Laag

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Hoog

3) Bij welke leerlingen ziet u agressief gedrag (schrijf namen op)?

Milani, Liliana

→ Welke reden zit er volgens u achter het agressief gedrag?

Emoties uiten

Al onze emotionele uitingen zijn te herleiden tot één van onze basisemoties (Laufer, 2008). De basisemoties zijn: blij, boos, bedroefd en bang.

4) Kunt u in onderstaand schema aankruisen welke leerlingen, de emoties kennen en weten wat deze inhouden, emoties van zichzelf kunnen uiten en emoties bij anderen kan herkennen en benoemen? Belangrijk Hierbij is dat u dit met zekerheid kan invullen. Weet u het niet zeker, mag er niets ingevuld worden en laat u het open.

Klas Chapi:

Naam:	Kennen de emotie en weten wat deze inhouden.				Kunnen emoties van zichzelf uiten	Erkennen en benoemen emoties bij anderen
	Blij	Boos	Verdrietig	Bang		
Rishanti AF	X	X	X	X	X	
Andruw	X	X	X	X		
Leonela	X	X	X	X		
Liliana	X	X	X	X	X	
Hillary AF	X	X	X	X	X	
Milani	X	X	X	X	X	X
Yamilla	X	X	X	X	X	
Jezer AF	X	X	X	X	X	X

- Waar baseert u bovenstaande antwoorden op?
- Hoe ziet u dat de leerlingen zijn/haar emoties kunnen uiten?
- Hoe ziet u dat de leerlingen emoties bij de ander herkennen?

Tweetallen

Tijdens dit onderzoek wordt er gewerkt in tweetallen. Hierbij moeten de tweetallen samenwerken tijdens bewegingsactiviteiten waarbij ze afhankelijk van elkaar zijn (Bijvoorbeeld overgooien).

5) Zijn er leerlingen die moeite hebben om samen te werken met anderen leerlingen? Zet in onderstaand schema een kruisje achter de naam, wanneer een leerling moeite heeft met samenwerken.

Naam:	Kan niet goed samenwerken:
Rishanti	
Andruw	
Leonela	
Liliana	X
Hillary	
Milani	
Yamilla	
Jezer	X

6) Kunt u in onderstaand schema aangeven wanneer leerlingen goed kunnen samenwerken (met een O), wanneer leerlingen niet goed kunnen samenwerken (met een X) en wanneer leerlingen middelmatig kunnen samenwerken (met een M)?

Klas Chapi:

Naam:	Rishanti	Andruw	Leonela	Liliana	Hillary	Milani	Yamilla	Jezer	Youssef
Rishanti									
Andruw	O								
Leonela	O	X							
Liliana	M	X	M						
Hillary	O	O	X	X					
Milani	O	M	X	X	M				
Yamilla	O	O	O	M	O	O			
Jezer	M	M	X	M	M	O	M		

Bijlage XVI: Logboek

Interventiegroep Maraka

Interventieles 1	
Leerlingen afwezig	Angie + Quinten
Problemen voorafgaande van de les	-
Bijzondere omstandigheden	Melissa kwam later de les binnen

Controlegroep Chapi

Leerlingen afwezig	Rishanti, Jezer
Problemen voorafgaande van de les	-
Bijzondere omstandigheden	Hillary werd na 5 minuten (na het tikspel) de les uitgehaald en is niet meer terug gekomen.

Interventiegroep Maraka

Interventieles 2	
Leerlingen afwezig	-
Problemen voorafgaande van de les	-
Bijzondere omstandigheden	-

Controlegroep Chapi

Interventieles 2	
Leerlingen afwezig	Liliana
Problemen voorafgaande van de les	-
Bijzondere omstandigheden	-

Interventiegroep Maraka

Interventieles 3	
Leerlingen afwezig	Angie
Problemen voorafgaande van de les	-
Bijzondere omstandigheden	Angie moest vandaag koken inhalen

Controlegroep Chapi

Interventieles 3	
Leerlingen afwezig	Rishanti + Andruw
Problemen voorafgaande van de les	-
Bijzondere omstandigheden	De lift was vandaag kapot dus de leerlingen in een rolstoel konden/mochten niet naar de gymzaal

Interventiegroep Maraka

Interventieles 4	
Leerlingen afwezig	-
Problemen voorafgaande van de les	-
Bijzondere omstandigheden	-

Controlegroep Chapi

Interventieles 4	
Leerlingen afwezig	Leonella
Problemen voorafgaande van de les	-
Bijzondere omstandigheden	Leonella is later binnen gekomen

Interventiegroep Maraka

Interventieles 5	
Leerlingen afwezig	-
Problemen voorafgaande van de les	Leerlingen waren heel erg onrustig. Lerare wist ook niet hoe het kwam.
Bijzondere omstandigheden	Stagebegeleidster kwam mijn les observeren

Controlegroep Chapi

Interventieles 5	
Leerlingen afwezig	Jezer
Problemen voorafgaande van de les	Liliana en Milani hadden al een beetje 'ruzie' liepen elkaar te irriteren.
Bijzondere omstandigheden	Stagebegeleidster kwam mijn les observeren, Roudson (leerling andere klas) was ook aanwezig

Interventiegroep Maraka

Interventieles 6	
Leerlingen afwezig	Quinten
Problemen voorafgaande van de les	De lerare is voorafgaande van de les erg boos geworden op een leerling, omdat deze leerling ruzie had in de pauze.
Bijzondere omstandigheden	Omdat er een lerare ziek was, zijn leerlingen van deze klas opgesplitst. Dus ook tijdens de nameting waren deze leerlingen aanwezig in de gymles.

Controlegroep Chapi

Interventieles 6	
Leerlingen afwezig	Hillary
Problemen voorafgaande van de les	-
Bijzondere omstandigheden	Omdat er een lerare ziek was, zijn leerlingen van deze klas opgesplitst. Dus ook tijdens de nameting waren deze leerlingen aanwezig in de gymles.

Bijlage XVII: Aanvullende informatie (uit onderzoeksopzet)

In onderstaande schema is in kaart gebracht wanneer de pre-, voor- en nameting plaatsvonden. Ook zijn onder andere de data van de interventies schematisch verwerkt.]

Datum:	Activiteit:
06-02'17	Eerste stagedag Curacao
20-02'17	Kindercarnaval
27-02'17 t/m 01-03'17	Grote carnaval
27-03'17 + 30-03'17	Pre-test + interview groepsleerkrachten
03-04'17	Voormeting
06-04'17	Eerste interventie les
10-04'17	Tweede interventie les
13-04'17 t/m 21-04'17	Paasvakantie
24-04'17 t/m 26-04'17	Extra vrije dagen
27-04'17	Koningsdag
28-04'17	Extra vrije dag
01-05'17	Dag van de arbeid
04-05'17	Derde interventie les
08-05'17	Vierde interventie les
11-05'17	Nameting
25-05'17 + 26-05'17	Hemelvaartsvakantie
05-06'17	Conceptartikel inleveren
03-07'17	Eindartikel inleveren

Voordat het onderzoek werd afgenomen, is er veel contact tussen de onderzoekster en de contactpersoon van de desbetreffende school geweest. Aangezien de school op Curacao is en de onderzoekster haar studie in Nederland volgt, is dit contact voornamelijk via de mail verlopen. In de mail zijn er afspraken gemaakt wat betreft het onderzoek en zijn er gegevens met elkaar uitgewisseld. Wanneer de onderzoekster op Curacao was, vond het contact voornamelijk 'face to face' plaats. Op deze manier deelde de onderzoekster ook informatie met de desbetreffende personen, zoals de groepsleerkrachten en de leerlingen. Er is goed gecommuniceerd over de metingen, de interventie lessen en de leerlingen. Voordat het onderzoek plaatsvond is er een meetprocedure opgesteld, het meetprotocol

Meetinstrument:	Ingevuld door:	Locatie van afnamen:	Tijdstip:
Geoperationaliseerde observatie emoties uiten (Bijlage V)	Groepsleerkrachten Onderzoekster	Tijdens de interventielessen voor de interventiegroep. Tijdens de lessen bewegingsonderwijs voor de controlegroep.	Groepsleerkrachten tijdens de voormeting op 6-4'2017 Groepsleerkrachten tijdens nameting op 11-5'2017 Onderzoekster aan de hand van beeldmateriaal van de les.
Geoperationaliseerde observatie agressief gedrag (Bijlage IV)	Groepsleerkrachten Onderzoekster	Tijdens de interventielessen voor de interventiegroep. Tijdens de lessen bewegingsonderwijs voor de controlegroep.	Groepsleerkrachten tijdens de voormeting op 6-4'2017 Groepsleerkrachten tijdens nameting op 11-5'2017 Onderzoekster aan de hand van beeldmateriaal van de les.
Group Cohesion Evaluation Questionnaire (Benshoff & Glass, 2002). (Bijlage I,II,III)	Leerlingen uit de interventiegroep en leerlingen uit de controlegroep.	In een klaslokaal waar de groepsleerkracht controle houdt.	3-4'2017 Een klassikale les (afspraken met groepsleerkracht).
Interview (Bijlage VI)	Groepsleerkrachten van de interventie en de controleklaas	In een klaslokaal	30-3'2017 na schooltijd

Eisen kwaliteit beeldmateriaal:

De eisen waar het beeldmateriaal moe voldoen zijn, dat alles erop moest staan en of er aan de hand van dit beeld materiaal de geoperationaliseerde observatielijsten konden worden ingevuld.

Betekenis effectgrootte:

De effectgrootte zegt niets over de representativiteit. De resultaten gelden namelijk niet voor andere groepen binnen deze school of binnen het speciaal onderwijs op Curaçao. Ook is de effectgrootte niet gebaseerd op toeval. Het zegt namelijk niets over de significantie.

Bijlage XVIII: Reflectieverslag

Interpersoonlijke competentie

Aan het begin van het schrijven van mijn onderzoek vond ik het heel erg lastig om vraagstukken beknopt uit te drukken. Dit was dan ook vaak de feedback die ik kreeg van de leerkracht of medestudenten, het moet korter. Naarmate ik vaker mijn vraagstukken heb aangepast en door anderen feedback heb gekregen, merkte ik dat ik steeds beknopter ging schrijven en herhalingen eruit haalde. Ik denk dat ik hier toch nog stappen in kan maken, dus nog beknopter schrijven. Ik merk dat ik het lastig vind om goed te lezen wat er precies staat, wanneer ik een tekst al heel vaak heb doorgelezen. Daarom heb ik regelmatig medestudenten, huisgenoten of familieleden gevraagd of ze iets voor mij wilde doorlezen. Omdat ik mijn onderzoek op Curacao heb gedaan, merkte ik dat ik niet snel naar leerkrachten stapte om hulp te vragen. Ook op mijn stageschool was op het begin lastig, omdat ik het gevoel kreeg dat ze niet goed wisten waar ik mee bezig was. Uiteindelijk begrijpen de groepsleerkrachten van de interventie- en controlegroep het heel goed en gaan ze aan de slag met mijn aanbevelingen.

Vakinhoudelijk en didactische competentie

Al in eerder literatuuronderzoek heb ik het nooit lastig gevonden om juiste bronnen en de juiste APA-normen in een tekst te verwerken. Wel vond ik het erg lastig om stukken uit de literatuur in één tekst te zetten. Ik vind het zelf heel erg fijn om veel kopjes te gebruiken, dat geeft mij een duidelijker overzicht. Ik heb tijdens het schrijven van dit onderzoek geleerd om minder kopjes te gebruiken en duidelijke en logische overgangen te plaatsen. Ik denk dat het mij in dit artikel goed is gelukt. Wel weet ik dat dit een punt van aandacht zal blijven. Zelf dacht ik dat ik het niet lastig vond om delen uit de literatuur eigen te maken. Toen kreeg ik van mijn begeleidende docent te horen dat ik de tekst meer eigen moest maken. Toen ik hier mee aan de slag ging, snapte ik haar feedback wel. Wanneer dit geen feedback was geweest, zal ik niet hebben door gehad. Ik vind het niet moeilijk om een tekst eigen te maken, maar ik let er nu beter op.

Competent in reflectie en ontwikkeling

Voor mij is planmatig te werk gaan altijd een struikel punt geweest en zo ook bij dit onderzoek. Ik vond het heel erg lastig om bij te blijven met de rest van de groep. Ik denk dat dit ook te maken heeft gehad met het feit dat ik op het begin niet heel erg veel nuttige informatie van de situatie op mijn stageschool in Curacao. Op het begin had ik niet echt motivatie om echt aan de slag te gaan, omdat ik geen beeld kon krijgen en niet wist waar ik moest beginnen. Wel heb ik altijd de motivatie gehad om daadwerkelijk dit onderzoek in Curacao uit te voeren en af te ronden. Bij de feedback van mijn onderzoeksopzet gaf mijn docent de feedback dat ik beter mijn onderzoek even kon opschuiven en even kennis moest maken met 'het leven en de stage' op Curacao. Ik baalde dat ik niet mee kon met de eerste stroom, maar ben achteraf blij dat we samen die knoop hebben doorgehakt. Ik vond het erg lastig om mijn onderzoek in Curacao te schrijven, omdat ik nu zelf alles moest in plannen. Toch denk ik dat dit mij redelijk goed is gelukt en heb ik heel erg veel geleerd van de situatie op Curacao en het uitvoeren van het onderzoek.

Vervolgstappen

Na het lesgeven op een Mytyl/Tytylschool ben ik erachter gekomen dat speciaal onderwijs helemaal mijn ding is. Ook vind ik lesgeven in het buitenland heel erg leuk. Een manier vinden om met de leerlingen te communiceren en te sporten, zonder dat je echt de taal spreekt vind ik heel leuk. Wanneer ik mijn diploma heb, weet ik zeker dat ik les wil gaan geven in het speciaal onderwijs. Tijdens mijn stages heb ik op veel verschillende soorten speciaal onderwijs scholen mogen meelopen. Zo heb ik lesgegeven op Cluster 4, Cluster 3 en ZML. Deze types onderwijs vind ik erg interessant. Het uitvoeren van het onderzoek op mijn stageschool vond ik ook erg leuk en interessant om te doen. Nu ik weet hoe je een onderzoek opzet en uitvoert, kriebelt het om ook andere dingen te onderzoeken. Wanneer ik een langere tijd lesgeef, wil ik graag onderzoeken wat het effect van muziek tijdens een

gymles heeft. Ik houd erg veel van sporten, lesgeven en muziek (maken) en ben benieuwd naar de effecten op elkaar.